

Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií

Kateřina Kuželová

Bakalářská práce

**Progresoři
ve vědecko-fantastické literatuře bratří Strugackých**

vedoucí práce:
Doc. PhDr. Zdeněk Pinc

Praha 2009

OBSAH

<i>Úvod</i>	<i>1 - 4</i>
<i>1. Science fiction</i>	<i>5</i>
<i>2. Kritická dynamika science fiction</i>	<i>5 - 9</i>
<i>3. Kritická dynamika utopie</i>	<i>10 - 12</i>
<i>4. Svět Poledne XXII. Století</i>	<i>12 - 19</i>
<i>5. Jinakost, cizota, xenofobie</i>	<i>20 - 21</i>
<i>6. Obitaemyj ostrov – Obydlený ostrov</i>	<i>22 - 27</i>
<i>7. Brouk v mraveništi</i>	<i>27 - 32</i>
<i>8. Vlny ztišují vítr</i>	<i>32 - 40</i>
<i>9. Strážci obce</i>	<i>40 - 43</i>
<i>10. Profesionální revolucionář</i>	<i>43 - 45</i>
<i>Závěr</i>	<i>46</i>
<i>Seznam použité literatury</i>	<i>47 - 48</i>

Poděkování

Děkuji vedoucímu bakalářské Doc. PhDr. Zdeňku Pincovi za účinnou metodickou, pedagogickou a odbornou pomoc a další cenné rady při zpracování mé bakalářské práce.

V Praze dne 27.5.2009

.....
podpis autora

ÚVOD

První úvahy napsat tento text vznikly již před delší dobou, ještě v začátcích studia, kdy jsem chodila na kursy PhDr. Lubici Gabriškové věnované Sci-fi literatuře. Science fiction bylo dlouho mým koníčkem, zpočátku byla pro mě nejpřitažlivější složka narativní a fascinoval mě kolorit vědecko fantastických vynálezů na hranici myslitelnosti, později stále více vynikala zajímavá schopnost sci-fi, schopnost být sociálně kritickou a zároveň být zásobárnou filosofických problémů, vytažených z hlubin možného i nemožného, a dotažených do důsledků, které by byly v literatuře mainstreamové nemyslitelné a absurdní. Tolik tvůrčí volnosti, kolik poskytuje sci-fi, dle mého názoru neposkytuje autorovi žádný jiný žánr, a pokud je autor literárně zdatný a tuto šíři chytře využije, vznikají díla sci-fi, která mají svůj ohromný význam v dějinách moderního myšlení, jako je Frankenstein Mary Shelleyové, Brave New World Aldouse Huxleyho, Animal Farm George Orwella a mnoho dalších.

Za oblast svého nejintenzivnějšího zájmu jsem si vybrala autory ruské sovětské vědecké fantastiky, na které mě upozornila Dr. Gabrišková, autorské duo bratry Arkadije a Borise Strugacké. Překvapilo mě, kolik celosvětově známých a úspěšných děl toto bratrské duo napsalo a také to, že širší povědomí o jejich práci v Čechách chybí. Ani já jsem se s jejich romány nikdy nesetkala, což mě dostatečně překvapilo a dalo první impuls k rozhodnutí takto věci nenechat a pečlivě tvorbu bratrů Strugackých projít. Jednu z velkých výhod jsem viděla v možnosti číst jejich romány v originále, díky mé perfektní znalosti ruského jazyka. Jejich knih vyšlo v české mutaci relativně málo a články o nich jsou spíše vzácností, a proto jsem čerpala přímo z ruských recenzí, kritik, ohlasů čtenářů, bibliografií, komentářů k dílům a celkově veškerého relevantního materiálu, který se dal v ruském jazyce najít. Informační prázdnota v Čechách je očividná a přitom se jedná o jednoznačné klasiky východní science fiction, autory, kteří do svých děl dokázali skvěle zapracovat nejen napínavý a poutavý příběh, humor a satiru, skvěle vypracovanou plastickou psychologii postav, ale především zásadní morální a etické otázky.

Tento druhý rozměr Strugackých románů mě začal zajímat stále intenzivněji a čím více jejich děl jsem přečetla, tím bylo jasnější, jak zajímavý a důležitý byl jejich přínos. Neustálý zájem o nejrozporuplnější otázky lidské existence, staví bratry do pozice nesporných dědiců východní tradice sci-fi, kteří ji nejen obohatili, ale dali jí zcela nový rozměr. Východní tradici lze bezesporu charakterizovat jako fantastiku, která se o velmi zajímala o vědeckou zpracovanost a technické detaily, ale velký důraz vždy kladla i na myšlenkové, ideové, prožitkové pozadí děl. V tom východní sci-fi vždy spolehlivě triumfovala nad sci-fi západní, v množství morálních a etických

poučení, která dokázala ve vědecko fantastických příbězích použít, rozvést a zužitkovat. V mnoha případech se sice dá říct, že to bylo činěno s notnou dávkou neobratnosti (příklady z Neffa například), ale světlé výjimky se stávaly pro čtenáře skutečnými drahokamy. Takovými výjimkami jsou právě bratři Strugačtí nebo například polský autor Stanisław Lem.

Arkadij Natanovič a Boris Natanovič Strugačtí začali svou kariéru profesionálních spisovatelů v šedesátých letech minulého století a vytvořili stabilní autorskou dvojici. Věnovali se nejen próze, ale i publicistice a psaní filmových scénářů. V Rusku jsou považováni za ústřední osobnosti ruské „naučné fantastiky“ a nesporný úspěch mají i v zahraničí. To dokládá jak množství literárních cen, tak i objemy vydaných (a stále vydávaných) knih i rozsáhlá fanouškovská základna.

Hlavní popud k tomu, vydat se na dráhu profesionálních spisovatelů, nejspíš pocházel od Arkadije Strugatského, který měl k literárním kruhům přecijen o něco blíže než jeho bratr. Po demobilizaci v roce 1955, ve svých 30-ti letech, totiž opustil místo profesionálního armádního překladatele z japonštiny a začal, již jako civil, pracovat v moskevských vydavatelstvích Dětgiz a Goslitizdat. Zde redigoval první sci-fi povídky a dílka svých současníků. Arkadij již dlouho předtím překládal klasickou literaturu z japonštiny i angličtiny a zřejmě psal své prvotiny „do šuplíku“. Tíhnutí k literatuře bylo u Arkadije jednoznačné.

Trochu jinak tomu bylo u jeho mladšího bratra Borise. Boris Natanovič, který vystudoval matematicko fyzikální fakultu LGU s diplomem astronoma, pracoval až do roku 1960 v Pulkovské observatoři v Sankt Petěrburgu (tehdejším Leningradě). Až v tomto roce se připojil ke svému bratrovi na dráhu profesionálního spisovatele a společně utvořili skvělou autorskou dvojici. Spojením talentů, oborů činností a znalostí obou bratrů vzniklo plodné podhoubí pro společnou práci na sci-fi tématice. Bratři tohoto spojení dokázali využít vyčerpávajícím způsobem.

Pozoruhodné na jejich vztahu je nejen jejich dlouholetá a velmi plodná tvůrčí spolupráce, ale i to, že měli oba dosti náročné dětství a dlouhou dobu vyrůstali každý sám, bez kontaktu s tím druhým. V době, kdy se setkali a začali spolu pracovat na literárních dílech se bratři navzájem téměř cizí. Jejich dětství bylo velmi pohnuté a bratři byli na dlouhou dobu okolnostmi odděleni. Oba prožili nejútlejší dětství v tehdejším Leningradě, i když Arkadij se narodil v Gruzii, Boris již v Leningradě. Zažili blokádu Leningradu za 2.světové války a tato děsivá událost rozdělila jejich životy na dlouhá léta. Zatímco starší bratr se vydal s otcem na strašlivou cestu evakuace z Leningradu, mladší s matkou zůstal až na velmi krátkou evakuaci v obleženém městě a až na malé výjimky zde pak strávil celý svůj život. Osud Arkadije byl mnohem zajímavější, několikrát díky náhodě o fous unikl smrti a mládí prožil ve vojenských školách a internátech v Tašle poblíž nynějšího Orenburgu i v Moskvě, kde vystudoval jazyky, konkrétně anglický a japonský jazyk. V armádě sloužil až do svých 30-ti let a to povětšinou na Dálném Východě a na Kamčatce.

Během své kariéry profesionálních spisovatelů bratři vytvořili nejkonzistentnější soubor povídek, románů a romanet v historii ruské naučně-fantastické literatury a tak jsou právem nazýváni klasiky ruské SF. Do širšího povědomí čtenářů se dostali již svými nejranějšími novelami ve stylu hard sci-fi, které však, na rozdíl od jim podobných povídek a novel ruské vědecké fantastiky, věnovaly pečlivou pozornost zpracování psychologií postav. Inspirací byly bratrům, především v tomto období, díla západní sci-fi.

Na začátku 90.let umírá starší z bratrů, Arkadij Strugatský a posledních pár věcí píše Boris sám. Mezi ty nejvýraznější patří Hledání úradku neboli 27 teorémů z oblasti etiky, která vyšla nedávno v českém vydání jako součást sbírky Ďábel mezi lidmi. Tato sbírka prezentuje práce, které bratři napsali každý zvlášť, ukryti pod pseudonymy. Pseudonymy začali bratři používat v pozdních 70. letech především proto, že byli určitou dobu považováni za autory nevhodné k publikaci, za antisovětské a spojence disidentu. Jejich alegorie byly vyzývavé, jejich kritika současné společnosti byla kousavá a satirická. A právě v tom spočívá síla bratří Strugatských. V tom, že na základě inspirace z tehdejších aktuálních společenských a politických událostí, vytvořili díla, jejichž aktuálnost je stálá, jejich výpověď je závažná v jakékoliv epoše a za jakékoliv politické situace. Je tomu tak proto, že aktualita filosofických a etických úvah, které bratři vynášejí na světlo světa a s nimiž velmi citlivě pracují, je jednoznačná napříč časem i prostorem.

Během mého postupného průzkumu světa bratří Strugatských mi bylo jasné, že jejich tvorba je tak rozmanitá a podnětná, že psát o nich je jednoduše nezbytnost. V tom mě ještě definitivně podpořil Doc. Pinc, který byl podobného názoru, co se týče kvality děl Strugatských a chabé informovanosti v tomto směru.

Tito autoři se jako první rusky píšící pustili do zajímavého projektu a to vytvoření jakési „historie budoucnosti“. Není jisté nakolik toto bylo ze strany autorů plánovaným záměrem a nakolik dílem náhody a postupné syntézy a nabalování syžetů, jisté je to, že ve finálním pohledu se vedoucí linie jejich tvorby a jejich nejlepší romány opírají o tuto historii budoucnosti, o svět nazývaný podle první sbírky povídek Poledne XXII.století. Všechny povídky, které jsou součástí této sbírky se odehrávají ve světě Poledne a nádherně jej ilustrují, bez kostrbatého popisu skutečnosti se před očima čtenáře podstata utopického světa formuje do barvitého obrazu, jako skládačka mozaiky. Svět Poledne Strugatských uvedli v život již na počátku šedesátých let a ten během postupujících let doznal velkých proměn spolu s bratry a společností v níž žili. Tento svět budoucnosti neměl od počátku žádnou chronologicky určenou časovou osu, takže nebylo v podstatě vůbec zřejmé v jaké době se příběhy odehrávají. Přesto, že bratři nelpěli na časové konkretizaci svého utopického světa,

velmi dobře rozpracovali motiv „průchozích“ postav. Někteří hrdinové putují z románu do románu, jejich cesty se vzájemně protínají nebo naprosto míjejí a historie světa Strugatských se tak rozehrává, dostává hloubku, barvitost, plastičnost. Jednotlivé fragmenty, zmínky o postavách i usálostech vytvořily živoucí, organický a měnící se svět s vlastní historií, s vlastním vývojem. Svět Poledne je svět budoucnosti, je to čistá utopie a je to utopie, která je postavena na marxismu, která v sobě nese nejzářnější myšlenky komunistického ideálu.

U bratrů Strugackých se ukázalo jako jedno z nejnositelnějších a nejkontroverznějších motivů téma setkávání s cizotou, očekávání takového setkání, obavy z něj nebo preventivní opatření pro takový případ. Tento motiv bratři zasazují do velké většiny svých děl, osahávají jej ze všech stran, medituji nad různými alternativami. Proto jsem vybrala pro bližší rozbor trilogii, ve které má buď hlavní nebo vedlejší roli hrdina jménem Maksimem Kammererem. Tato trilogie je, stejně jako velké množství dalších románů z bratrské dílny, zasazena do speciálně vytvořeného utopického světa budoucnosti, tzv. Světa Poledne.

Jako perfektní volba pro můj další zájem o science fiction se ukázal citlivý výběr textu ke skeletovému překladu. Pro překlad jsem si po konzultaci s Dr. Gabriškovou vybrala poměrně novou studii Carla Friedmana *Critical Theory and Science fiction*. Již od začátku bylo jasné, že kniha se velmi zajímavým a inovativním způsobem dívá na science fiction nejen jako na literární žánr. Na překladu jsme začali spolupracovat s kolegou Hamplem. Kolega přeložil první část knihy a já jsem na něj navázala od strany 44, od kapitoly *The Critical dynamic: Science Fiction and the Historical Novel*. Tato kapitola a kapitola následující – *The Critical Dynamic: Science Fiction and Utopia* – se ukázaly jako teoreticky velmi zajímavé a hodné aplikace a dalšího zpracování. Proto jsem se rozhodla je využít ve své bakalářské práci. Překlad mi tedy velmi užitečně posloužil jako teoretické východisko některých úvah v souvislosti jak se science fiction z celkového pohledu, tak pro tématizaci prací bratrů Strugackých.

1. Science fiction

Science fiction je literárním žánrem, který je velmi často vystaven posměchu „skutečné“ literatury a celkově odsuzován pro svou mělkost a orientaci na nenáročného čtenáře. Jeho role je často

zlehčována až k tomu, že je považován za druh literatury sloužící pouze k pobavení. V mnoha případech k tomu přímo svádí fantazijní atmosféra, nereálné světy a podivuhodná dobrodružství. Neskutečnost, která je vyhraněním se vůči skutečnosti, a se kterou science fiction pracuje, je mylně považována za neserióznost. Mezi neskutečné a neseriózní je postaveno rovnítko, které vede k řazení science fiction do kategorie pohádek a mýtů. Sci-fi má přitom velmi rozvinutý kritický rozměr. Proto má v určitých směrech postavení vlastně výhodnější než jiné literární žánry. Druhým z mnoha rozměrů, jimiž sci-fi disponuje, a který je natolik zajímavý, že vynechat jej z úvahy o sci-fi by bylo chybou je způsob, jakým přistupuje k prostoru a času. Oba rozměry zajímavým způsobem analyzuje Freedman ve své práci *Critical Theory and Science Fiction*.¹

2. Kritická dynamika science fiction

V jedné z kapitol, kterou jsem překládala („Kritická dynamika: Science fiction a historický román“)², se Freedman pouští do komparace historického románu (vychází z „Historického románu“ George Lukáče³) a science fiction. Právě hledisko, jakým se dívá na historický román Lukács, mu pro toto srovnání dává konkrétní vodítka a nakonec vyústí v konstatování, že science fiction má velmi zásadní kritický rozměr.

Freedman k tomuto stanovisku dospívá pečlivým rozbořením Lukáčsovy práce o historickém románu. Z Lukáče vyplývá, že skutečný historický román přistupuje k historii velmi dialekticky. To jest tak, že „Dobovou společnost zobrazuje s plným vědomím uplynulého času i společenského vývoje, který ji dělí od sociálního kontextu, v němž byl román napsán, zároveň ale bere v potaz dynamické historické síly, jež obě odlišná prostředí spojují – sociálně, ekonomicky, politicky a kulturně.“⁴ Historický román přistupuje k uplynulé minulosti a její interpretaci vzhledem k současnosti se smyslem pro kontinuitu i proměnu zároveň, soustředí se především na „hybné síly historie“⁵, momenty, které znamenaly proměnu, které utvářely historickou změnu směřující k současnosti.

1 FREEDMAN, Carl. *Critical Theory and Science Fiction*. Hanover and London: Wesleyan University Press, 2000.

2 KUŽELOVÁ, Kateřina. *Kritická teorie a science fiction*. Praha: Univerzita Karlova. Fakulta Humanitních studií, 2009. Str. 3-23

3 LUKÁČS, Georg. *Historický román*. Bratislava: Tatran, 1976.

4 KUŽELOVÁ, Kateřina. *Kritická teorie a science fiction*. Praha: Univerzita Karlova. Fakulta Humanitních studií, 2009. Str. 3. (V originále: „The society of the past is portrayed with full awareness of the temporal and social distance that separates it from the society in which the novel is produced, but with equally full awareness of the driving historical forces that link the two eras in a concrete continuum that is social, economic, political, and cultural in nature.“ In FREEDMAN, Carl. *Critical Theory and Science Fiction*. Hanover and London: Wesleyan University Press, 2000. str. 44.)

5 KUŽELOVÁ, Kateřina. *Kritická teorie a science fiction*. Praha: Univerzita Karlova. Fakulta Humanitních studií, 2009. str. 3. (V originále: „...historical forces...“ In FREEDMAN, Carl. *Critical Theory and Science Fiction*. Hanover and London: Wesleyan University Press, 2000. str. 44.)

Proto může být kritickým. Protože se vztahuje k současnosti, nezanedbává kontinuitu vývoje. Freedman, podle Lukáče, hodnotí tuto úroveň historického románu jako jeho nejvyšší stádium a vyhraňuje jej z řady románů, které, ač jsou žánrově ve stejné kategorii, nemají z této dialektiky nic. Takové romány se vždy příliš přiklání k jednomu z extrémů, a to buď k přehnané objektivitě, nebo naopak k subjektivitě. To jim nedovoluje propojit uměřeně obě složky do skutečně realistického a kritického celku. „Protiklady minulosti a přítomnosti, objektivitě a subjektivitě, individuality a společenské existence už dál nemohou být považovány za propojené části jednoho proměnlivého celku. Odlišnost i identita mohou někdy nabývat na objemu tak, že jejich výskyt pak působí spíše nadutě, abstraktně a falešně...“⁶

K podobnosti obou žánrů je přeba především předeslat, že se Freedman ve skutečnosti nesnaží prokázat konkrétní styčné body, nebo odlišnosti. Snaží se spíše o jejich porovnání ve vztahu k tomu, nakolik v nich může fungovat kritika, jak se vyrovnávají s popisem kontinuity a odlišnosti.

Realismus, kterým je charakteristický historický román, je „tendenční kategorií“⁷, která v textu funguje spolu s jinými styly. Žánry se od sebe liší především mírou, v jaké je ta která tendence zastoupena více, než jiné, se kterými rovněž pracuje. Stejně tak pro science fiction platí, že „se jedná o převládající všeobecnou tendenci v rámci komplexně strukturovaného textu.“⁸ Nelze tedy s naprostou jednoznačností odmítnout fungování jednotlivých kategorií v různých textech.

Pro oba žánry (historický román i science fiction) je důležitý i moment jejich vzniku, který předchází tomu, jak jsou tyto formy textu nahlížet na skutečnost, který je zásadně formuje a vlastně jim dává možnost vůbec vzniknout.

Historický román se, dle Lukáče⁹, prolamuje do literatury v období společenských změn po Velké francouzské revoluci a napoleonských válkách, kdy se historie stává „...masovým zážitkom v európskom meradle...“¹⁰. Změna ve vnímání dějin vzniká tak, že: „*Takto vznikajú konkrétne možnosti pre to, aby ľudia pochopili svoju vlastnú existenciu jako niečo historicky podmienené, aby v dejinách videli čosi, čo hlboko zasahuje do ich každodenného života, čo sa ich priamo dotýka.*“¹¹

Takovýmto způsobem je založeno nejideálnější podhoubí pro vznik historického románu, jako žánru, který reflektuje touhu po účasti individua na historii a který tedy spojuje pojetí dějin jako objektivní

6 Tamtéž, str. 5. (V originále: „No longer can past and present, objectivity and subjectivity, individuality and sociality, be grasped as dialectically connected parts of a living totality. Instead both difference and identity hypertrophy, as each assumes a bloated, abstract, and thus false presence in the text.“ In FREEDMAN, Carl. Critical Theory and Science Fiction. Hanover and London: Wesleyan University Press, 2000. str. 46.)

7 Tamtéž, str. 6. (V originále: „...tendential category...“ In FREEDMAN, Carl. Critical Theory and Science Fiction. Hanover and London: Wesleyan University Press, 2000. str. 47.)

8 Tamtéž, str. 6. (V originále: „...is held to be the *dominant* generic tendency within a complexly structured text.“ In FREEDMAN, Carl. Critical Theory and Science Fiction. Hanover and London: Wesleyan University Press, 2000. str. 47.)

9 Ve své skutečné podobě, tak jak ji chápe Lukács, tj: jako kritický román, který je charakteristický právě vnímáním změny a kontinuity a který pracuje se subjektivitou a objektivitou.

10 LUKÁCS, Georg. *Historický román*. Bratislava: Tatran, 1976. str. 27.

11 LUKÁCS, Georg. *Historický román*. Bratislava: Tatran, 1976. str. 28.

i subjektivní kategorie.

Freedman pěkně ilustruje na podkladě vývoje historického románu i vývoj science fiction.

Vznik science fiction není zdaleka tak jednoduchý a neproblematický jako vznik historického románu. Základ je v podstatě stejný, ale tvůrčí operace, která musí být provedena v science fiction, je o mnoho náročnější, než u historického románu. Obtížnost spočívá ve vztažení člověka k budoucnosti, která vyžaduje více imaginace a tvůrčího umu, než kolik vyžaduje vztažení člověka k minulosti, jež má proti budoucnosti tu výhodu (nebo, jak se pokusím ukázat, v jistém smyslu nevýhodu), že již proběhla. Na základě toho, jak individuum začalo v té době vnímat historii a jak se projevila touha každého se této historie účastnit, tak stejně by se dalo aplikovat i na vznik science fiction. Účastnit se historie je vodítkem k účasti na budoucnosti. Ta začíná být stejně tak vnímána z hlediska jak objektivního, tak i subjektivního. Osobní angažovanost individua na budoucnosti je, podle mě, logickým následkem zájmu o minulost. Science fiction klade důraz na schopnost individua budoucnost proměňovat či dokonce formovat. To je evidentní již u prvního díla, které můžeme za science fiction považovat, nebo ve kterém: „...tendence k science fiction dosahuje určité hladiny vědomí, takže umožňuje vznik větve beletrie, jež už může být, alespoň zpětně, chápána jako vlastní science fiction – beletrie, v níž je vědecko-fantastická tendence jasně dominantní.“¹²

Tím je Frankenstein Mary Shelleyové.

Frankenstein obsahuje „značně moderní kritický impuls“ [nebo] „prométheovský intelektuální okamžik“¹³, což je jedna z věcí, která jej činí vědecko-fantastickým, mimo jiné ale obsahuje i faktor průlomu jednoho žánru do žánru druhého.

Freedman to popisuje jako zastarání žánru staromódního cestopisného vyprávění a předání štafety žánru novému. Tento přerod reprezentují hrdinové Walton a Frankenstein: „Walton je průzkumník v bezproblémovém, prostorovém slova smyslu, je objevitelem krajin, které se mohou zdát evropskému pozorovateli nové a cizí, ale ve skutečnosti předpokládáme, že vždycky existovaly v dost podobném stavu v jakém je Walton našel. Naproti tomu Frankenstein – skutečný vědecko-fantastický hrdina, jehož nástup do pozice hlavního hrdiny zásadně změnil styl vyprávění na science fiction – se zajímá o posouvání hranic nikoli prostorových, ale časových.“¹⁴

12 KUŽELOVÁ, Kateřina. *Kritická teorie a science fiction*. Praha: Univerzita Karlova. Fakulta Humanitních studií, 2009. str. 9. (V originále: „...the science fictional tendency reaches a certain level of self-consciousness, thus enabling a line of fiction that, at least in retrospect, can be construed as the early history of science fiction proper – that is, fiction in which the tendency of science fiction is clearly dominant.“ In FREEDMAN, Carl. *Critical Theory and Science Fiction*. Hanover and London: Wesleyan University Press, 2000. str. 48-49.)

13 Tamtéž, str. 8. (V originále: „...Promethean intellectual moment, a decisively modern critical impulse...“ In FREEDMAN, Carl. *Critical Theory and Science Fiction*. Hanover and London: Wesleyan University Press, 2000. str. 48.)

14 Tamtéž, str. 9. (V originále: „Walton is an explorer in an unproblematically *spatial* way, a discoverer of regions that may appear new and strange to the European observer but that in fact are assumed to have always existed in pretty much the condition that Walton finds. By contrast, Frankenstein – the properly science-fictional hero, whose emergence as protagonist transforms the narrative into a predominantly science-fictional one – is concerned with pushing back the frontiers not of space but of *time*.“ In FREEDMAN, Carl. *Critical Theory and Science Fiction*.

Tak se nám ukazuje zásadní orientace sci-fi, kterou je orientace na čas místo na prostor.¹⁵ Science fiction je literatura explicitně a v základních rysech orientovaná na čas, na časový posun, který dovoluje nahléd. Budoucnost zde hraje jednu z nejdůležitějších rolí.

V zásadě dospívá Freedman k názoru, že stejně jako historický román, je science fiction výrazně kritický žánr. Tuto charakteristiku mu propůjčuje fakt, že má smysl pro proměnu i kontinuitu zároveň, což mají s historickým románem společné. „Můžeme uzavřít tím, že science fiction i historický román zahrnují lukáčovskou dialektiku historické identity a historické rozdílnosti a oba vyrostly z velmi podobného historického podhoubí.“¹⁶ „Oba žánry jasně ukazují radikální kritický impuls, jelikož oba zosobňují pronikavě dialektické a historizující tendence a zároveň jsou konečně vymezenými produkty kapitalisticko-revoluční dynamiky, která stvořila historii (v moderním smyslu) jako takovou.“¹⁷

Historický román se obrací od současnosti k relativně známé minulosti (relativita je dána kontrastem mezi objektivitou a subjektivitou ve vnímání historie). Science fiction se obrací od současnosti k relativní budoucnosti. K budoucnosti ještě nenástálé, ale právě proto fungující jako projekce současnosti. Projekci tohoto typu najdeme u obou žánrů. Jak historický román projikuje současnost vzhledem k minulosti, tak science fiction projikuje budoucnost vzhledem k současnosti. Vztah změny a kontinuity je u obou patrný a Friedman jej ilustruje mnoha příklady. „...ve vědecko-fantastické literatuře hraje odcizování ústřední roli: pozemské status quo, sdílené autorem i čtenářem, je propojeno a zároveň i v protikladu k potencionální budoucnosti, která je sice historicky neměnná (přinejmenším v jejích literárních důsledcích), ale zároveň ze své přirozenosti méně fakticky nastavená než jakákoli pevně ustanovená minulost.“¹⁸ Změnu reprezentuje časový posun (minulost/budoucnost), kontinuitu pak jeho návaznost na současnost. Kritický postoj obou žánrů spočívá v jejich schopnosti na základě tohoto vztahu poukazovat na problematické body ve vývoji nebo stavu současnosti. Tím, že pracují s rozdílem minulost – současnost, současnost – budoucnost,

Hanover and London: Wesleyan University Press, 2000. str. 48.)

15 Orientace na čas místo na prostor ještě není zcela explicitní u Julese Verna (FREEDMAN, Carl. *Critical Theory and Science Fiction*. Hanover and London: Wesleyan University Press, 2000. str. 51-52.), ale již naprosto cíleně vystupuje v hlavní roli u Wellse (Tamtéž, str. 52-53)

16 KUŽELOVÁ, Kateřina. *Kritická teorie a science fiction*. Praha: Univerzita Karlova. Fakulta Humanitních studií, 2009. str. 9. (V originále: „We may conclude, then, that science fiction and the novel of historical realism both involve a Lukácsian dialectic of historical identity and historical difference, and are both produced from much the same historical matrix.“ In FREEDMAN, Carl. *Critical Theory and Science Fiction*. Hanover and London: Wesleyan University Press, 2000. str. 50.)

17 Tamtéž, str. 14. (V originále: „Both manifest a radically critical impulse, for both are radically dialectical and historicizing literary tendencies, and both are determinate products of the capitalist-revolutionary dynamic that produced history (in the modern sense) itself.“ In FREEDMAN, Carl. *Critical Theory and Science Fiction*. Hanover and London: Wesleyan University Press, 2000. str. 54.)

18 Tamtéž, str. 14-15. (V originále: „In science fiction...cognitive estrangement is central: the mundane status quo shared by author and reader is contrasted, while also connected, to a potential future that is indeed historically determinate (at least in literary effect) but of its very nature less factually preset than any established past.“ In FREEDMAN, Carl. *Critical Theory and Science Fiction*. Hanover and London: Wesleyan University Press, 2000. str. 54.)

ukazují současnost v nesamozřejmých perspektivách.

Přínosem sci-fi ale rozhodně není předvídaní budoucnosti. To je záležitost z hlediska významu naprosto okrajová. Časový rozměr, se kterým sci-fi právě operuje, má úplně jiný význam, než čistě mechanický nebo vědecký či historický. Co je důležité na stylu, jakým science fiction používá čas a zobrazuje budoucnost je míra odcizení se současnému, reálnému světu a stavu života a jeho kritika z povzdálí. Science fiction literatura používá čas jako prostor. Proč? V prostoru se již od dob Verneových v podstatě není na Zemi kam schovat¹⁹, aby bylo možno se vzdálit realitě natolik, že tato vzdálenost umožní průzračně kritický pohled na společnost zvenčí. Proto je třeba vycestovat do symbolického nedosažitelného prostoru, aby bylo možno Zemi a dění na ní pozorovat a popisovat oproštěně od předsudků, aby bylo jasné, že prostředí (nebo čas) jsou tak nereálné, že „nereálným“ je i popis světa a společnosti. Nereálný prostor a/nebo čas umožňují transformaci celého vyprávění do takového nereálna. Kritika se tak stává metaforickou, alegorickou, jinotajnou a může být vztažena na naprosto cokoli, i na to, co je tabu, i na to o čem se nemluví, na co by se v reálné veřejné diskuzi (kterou je i literatura) musely nutně ihned navázat všelijaké ohleduplnosti, omluvy, předpojatosti a dokonce záměrné zmírňování názorů a kritiky. To všechno může v science-fiction odpadnout. Proto je, dle mého, volnost, názorová a vyjadřovací svoboda, jakou dává autorovi science fiction, mezi jinými žánry unikátní, žádný jiný žánr ji není schopen poskytnout v takové míře a takovým způsobem.

3. Kritická dynamika utopie

„*Utopie* – novotvar původem z řečtiny, s nímž přišel Thomas More...“²⁰ tento termín odkazuje k žánru, který vznikl v roce 1516, vznikem počítá Freedman právě Moreovu Utopii. O tomto momentu můžeme polemizovat, vzhledem k tomu, že již dříve vznikaly literární útvary s podobnými charakteristickými rysy. Za všechny Platonova Ústava, která je obecně považována za první utopii. Přesto se budeme Freedmanova výkladu držet, protože i když nepojednává o Platonovi, o utopii uvažuje podnětným způsobem.

19 Na konkrétním rozboru Verneových prací popisuje Freedman (FREEDMAN, Carl. *Critical Theory and Science Fiction*. Hanover and London: Wesleyan University Press, 2000. str. 51-52.)

20 KUŽELOVÁ, Kateřina. *Kritická teorie a science fiction*. Praha: Univerzita Karlova. Fakulta Humanitních studií, 2009. str. 23. (V originále: „Thomas More’s neo-Greek coinage, *utopia*...“, (FREEDMAN, Carl. *Critical Theory and Science Fiction*. Hanover and London: Wesleyan University Press, 2000. str. 62.)

Freedman vypichuje hlavní tři rozměry a významy utopie: žánrový, politicko ekonomický a filosofický. Ty analyzuje a srovnává se science fiction s poukazem na jejich podobné, ale i rozdílné rysy. My se budeme soustředit na rozměr filosofický, hermeneutický. Protože „...hermeneutika utopie skýtá nesmírně mocný a příhodný způsob čtení vědecko-fantastických textů.“²¹ Freedman zde rozpracovává myšlenku, že utopie může být vlastně jedním z aspektů kritiky.

Bloch popisuje utopii jako něco, co vždy vyplývá z platné současnosti, ale je zakotveno v budoucnosti. Nikdy ji však nemůžeme určit časově ani prostorově, těmto kategoriím se zcela vymyká. Je zakotvena v budoucnosti, která „je předmětem *naděje*“²², ne v budoucnosti, která by byla konkrétní vzhledem k časové posloupnosti. V utopii má, pro Blocha, významnou roli její kolektivita, je totiž zcela nezávislá na individuálních snahách nebo úspěších, je to stav celé společnosti, nikdy jedince. Pro Blocha jsou utopické touhy v lidské psychice vždy přítomny a nelze je potlačit. Přirovnává pocit naděje v lidské psychice k freudovskému pocitu rozkoše. Freedman vypichuje paradoxnost Blochovy definice utopie. Utopie je naše domovina, ve které nikdy nikdo nebyl, ale přitom jediné místo, kde jsme skutečně doma.

Utopie je popsána nejen jako společenská teorie, ale i jako psychologický koncept. Z pohledu freudismu by byla touha po utopii zhodnocena jako „primární narcismus“ nebo „předimaginární úplnost“, což freudismus chápe jako negativitu, jako neuskutečnitelnou touhu po prvotní úplnosti. Ale Bloch právě chápe úplnost i jako pozitivitu. Utopie se tedy jeví v tomto společensko psychologickém celku jako určitá pravda, i když může být chápána jen ve fragmentech, „protože se na určité úrovni (úrovních) stává skutečností.“²³ Bloch ke svým tvrzením dodává jako argumenty analýzu „zbožných obrazů“, ty jsou zdrojem negativity, falše, ale je v nich obsažena i utopická touha. „Na jedné straně, utopie, nejvyšší *pozitivní* hodnota, nicméně obsahuje i bezohlednou negaci a demytizaci aktuality: „Základní funkcí utopie je kritika současného.“²⁴

Freedman se dokonce domnívá, že jak Bachtinova, tak Lukácsova i Blochova teorie nakonec spěje k tomu, že význam kritické teorie je v přeměně reality na utopii. Z toho vyvozuje, že nejvíce spjatá se science fiction je právě Blochova teorie utopie. Žánr science fiction charakterizují odcizující novinky (vlastně Blochovo Novum), které mají schopnost stvořit v podstatě nový svět, jiný než svět

21 Tamtéž, str. 25. (V originále: „...the hermeneutic of utopia provides an especially powerful and appropriate way of reading the texts of science fiction.“ In FREEDMAN, Carl. Critical Theory and Science Fiction. Hanover and London: Wesleyan University Press, 2000. str. 64.)

22 Tamtéž, str. 25. (V originále: „...is the object of *hope*...“ In FREEDMAN, Carl. Critical Theory and Science Fiction. Hanover and London: Wesleyan University Press, 2000. str. 64.)

23 Tamtéž, str. 27. (V originále: „...which is at some level (levels) only coming into being.“ In FREEDMAN, Carl. Critical Theory and Science Fiction. Hanover and London: Wesleyan University Press, 2000. str. 66.)

24 Tamtéž, str. 28. (V originále: „On the one hand, utopia, the supreme *positive* value, nonetheless implies a ruthless negation and demystification of actuality: „The essential function of utopia is a critique of what is present.“ In FREEDMAN, Carl. Critical Theory and Science Fiction. Hanover and London: Wesleyan University Press, 2000. str. 67.)

současnosti, ale vždy na něj navazující. „...kognitivní racionalita science fiction...umožňuje utopii, aby se rozvinula více sama o sobě, skutečně kritická a proměnlivá. Tímto způsobem můžeme na určité úrovni identifikovat dynamiku science fiction se samotným principem naděje. Četba science fiction nás zavádí do míst, kam naše noha nikdy nevzkročila, ale které přitom můžeme do jisté míry považovat za svou vlast, protože jsou rozumově spjaté se světem, který známe a v němž se odrážejí naše touhy. Ještě víc, než v uměleckém románu jsou tyto rozhodující rysy umístěny před-námi, na úrovni ještě-nenastalého, v dimenzi utopické budoucnosti.“²⁵

Příklady by se našlo spousta, celá knihovna science fiction literatury je jich plná. Jak uvidíme, je tento rozměr v dílech bratří Strugackých velmi jasně patrný. Utopická společnost je únikem do světa, ve které by autoři sami chtěli žít a je zároveň tím pádem kritikou současného stavu, který se jejich utopii naprosto nevyrovná, ale ze kterého ona utopie vyplývá, na který navazuje s rozvrhem do budoucnosti. Nejskvělejším příkladem nám bude utopický svět Poledne bratří Strugackých. Ten v podstatě neguje svou představou budoucnosti stav současnosti. Popisuje svět uspořádaný jinak, lépe. Jejich hrdinové žijí ve světě, který je v určitém smyslu ideálnější než současnost a zároveň je to stále svět, který poznáme a jež je ve své **potenci** možný, tedy není naprosto fantastický, vyvěrá ze současnosti.

Za nejvýznamnějšího autora, který spojení mezi utopií a science fiction zcela otevřeně vnáší do literatury, považuje Freedman Wellse. „Přece jen si myslím, že Wells, jakožto vynálezce vědecko-fantastické utopie a sjednotitel, či druhý zakladatel samotné science fiction, zavádí základní pojmy dialektiky mezi science fiction a utopií, jak budou fungovat ještě během století, které následuje po Stroji času.“²⁶

Vědecko fantastický text má tedy tu skvělou schopnost, že odcizuje empirické prostředí, dělá to racionálním způsobem, takže utopická alternativa ke skutečnosti zde získává netušenou sílu.

A právě v science fiction se kritická síla utopie projevuje nejsilněji. Freedman zajímavě argumentuje v neprospěch skutečného kritického rozměru utopie samé o sobě (například v Morově podání) a vyzdvihuje kritický rozměr, který získává svým spojením s vědecko fantastickým textem. „...román, a zvláště pak vědecko-fantastický román, je dialekticky mnohem komplexnější [než utopie samotná]. To mu předem brání používat vyčerpávající a absolutní utopická podobenství, a

25 Tamtéž, str. 28. (V originále: „...the cognitive rationality...of science fiction allows utopia to emerge as more fully itself, genuinely critical and transformative. In this way, the dynamic of science fiction can on one level be identified with the hope principle itself. The reading of science fiction drives us into lands where we have never set foot and yet which – because they are cognitively linked to the world we do know and invested with our actual longings – do indeed amount to a kind of homeland. Even more than in the novel of the artist, the defining features of science fiction are located on the In-Front-of-Us, at the level of the Not-Yet-Being, and in the dimension of utopian futurity.“ In FREEDMAN, Carl. *Critical Theory and Science Fiction*. Hanover and London: Wesleyan University Press, 2000. str. 68-69.)

26 Tamtéž, str. 43. (V originále: „I do think, though, that, as the inventor of the science-fictional utopia, and the consolidator or second founder of science fiction itself, Wells establishes the basic terms of the dialectic between science fiction and utopia as it will operate during the century following *The Time Machine*.“ (Freedman, str. 82)

proto má mnohem větší schopnost vystavět utopii pravdivým způsobem – což znamená v útržcích předobrazů teoretizovaných...Ernstem Blochem.“²⁷

4. Svět Poledne XXII.století

Bratři Strugačtí, jak jsem již uvedla výše, vytvořili utopicky ideální fantastický svět budoucnosti, svět Poledne XXII. Století. Představují si v něm společnost na počátku „zlatého věku“, kdy zvítězila komunistická revoluce, představují si jej jako utopický obraz dovedení marxistické myšlenky do zdárného konce. Tento svět popisují v sérii povídek, které se během krátkého období ustálily ve sbírce „Poledne XXII.století“²⁸

Svět Poledne je utopií v tom dialektickém postoji k současnosti, jak ji popisuje Freedman. Je racionálně a časově odcizena současnosti, ale velmi těsně na ni navazuje, z ní vychází. Stejně tak se nepokouší být dokonalou freskou utopické budoucnosti, ale dává nám nazřít tuto budoucnost ve fragmentech, v krátkých příbězích, v příbězích a postojích hrdinů.

V první povídce sbírky „Noc na Marsu“ pozorujeme skupinu prvních pozemských kolonizátorů Marsu na jejich cestě na pomoc k prvnímu porodu, který proběhne na jiné planetě, než na Zemi. Druhá povídka „Téměř ti samí“ nás zavádí do prostředí Vysoké školy kosmogace. Tady se setkáváme s mladými studenty, kteří se připravují na dráhu profesionálních letců. Poprvé se setkáváme s Kondratěvem, mladým ambiciózním chlapcem, který sní o cestách do vesmíru a spřádá ty nejspolehlivější plány o dobývání tajemných galaktických prostor. Usilovně studuje a neúnavně trénuje, aby mohl posunout hranice lidských schopností při zkoumání vesmíru. Jeden z mladíků, Borka Panin, nechápe k čemu jsou lidem vlastně mezihvězdné lety a poznávání hvězd. Vyvíjí teorii o tom, jak se po mezihvězdném letu kluci vrátí na planetu Země po dlouhých letech putování a na Zemi už žijí jiné generace, oni jsou za archeologické vykopávky, pokrok už je naprosto jinde, jejich cesta byla zbytečná svojí náročností, jejich životy zmařeny. Ostatní kluci mu odpovídají:

„'Chápeš to , Borisi', řekl Malyšev. 'Člověk!'

'No a co?' Zeptal se rudnoucí Panin.

27 Tamtéž, str. 43. (V originále: „...the novel, and particularly the science-fiction novel, involves a much higher level of dialectical complexity. It is thus precluded from any comprehensive or absolute representation of utopia, and so is all the more capable of construing utopia truly – that is, in the kind of fractional preilluminations theorized...by Ernst Bloch.“ In FREEDMAN, Carl. *Critical Theory and Science Fiction*. Hanover and London: Wesleyan University Press, 2000. str. 80.)

28 Povídky, které jsou součástí sbírky „Poledne XXII.století“: 1.Kapitola „Téměř ti samí“ – Noc na Marsu, Téměř ti samí, 2.Kapitola „Návrat“ - Dědové, Spiklenci, Zpravodajství, Dva z Tajmyru, Plynoucí cesty, Návrat, 3. Kapitola - „Dokonalá planeta“ - Trápení, Výsadbáři, Hloubkový průzkum, Záhada zadní nohy, Svíčky před pultem, Přírodověda ve světě duchů, O poutnících a cestovatelích, Dokonalá planeta, 4.Kapitola „Jací budete“ - Porážka, Setkání, Jací budete. (Viz.: STRUGAČTÍ, Arkadij a Boris. *Poledne, XXII. století*. Praha: Práce, 1980.)

'To je všechno,' řekl Malyšev. 'Člověk nejdřív řekne: chci jíst. Pak to ještě není člověk. Ale pak řekne: chci vědět. Pak už to je Člověk. Chápeš který z nich se má psát s velkým písmenem?' 'Ten váš Člověk,' vztekla řekla Panin, 'ještě pořádně neví po čem šlape, a už chce sahat na hvězdy.' 'Proto je to také Člověk' odpověděl Malyšev. 'On už je takový. Podívej se Borisi, nestav se proti přírodním zákonům. To na nás nezáleží. Je takový zákon: touha poznávat, aby bylo možno žít, se nenávratně mění v touhu žít, aby bylo možno poznávat' „²⁹

Bláznivá teorie Borky Panina se nakonec skutečně plní. V další části „Návrat“, která začíná povídkou „Dědové“, pozorujeme neslavný přilet porouchaného předpotopního kosmického letounu na Zemi, mezitím proběhla necelá dvě století. Z hvězdoletu vytahují polomrtvého Kondratěva a jeho navigátora Žeňu. V dalších povídkách „Dva z Tajmyru“, „Plynoucí cesty“, „Návrat“ se Kondratěv pomalu uzdravuje a snaží se pochopit nový svět ve kterém se ocitá. Je to právě svět Poledne, do kterého Kondratěv vstupuje jako nováček, který objevuje a ve kterém se učí žít. Ještě když leží v nemocnici, přijde jej navštívit Žeňa, který se již úspěšně adaptoval a žije šťastně v tomto světě svých vnuků. Kondratěv je nadšen, je zvědavý, ale rovněž pln obav z neznámého světa: „Odešel do neznámého a v podstatě cizího života, pod nekonečné nebe, do zeleně sadů bez hranic. Do světa, kde samozřejmě míří za obzor skleněné autostrády, kde urostlé stavby vrhají na náměstí krajkové stíny. Kde se ženou stroje bez lidí, i s lidmi oblečenými do podivných šatů, s lidmi klidnými, chytrými, laskavými, vždy nesmírně zaměstnanými, a právě proto spokojenými. Vstoupil do něho a půjde se dál toulat po planetě podobající i nepodobající se Zemi, kterou opustili tak dávno a přece před tak krátkou dobou.“³⁰

Po nějaké době je již Kondratěv úplně zdravý a vyrazí se podívat na nový neznámý svět. „Prapravnuci Kondratěva předcházeli, chodili proti němu. Mnoho se jich na něj usmívalo, někteří na něho dokonce kývali....Prapravnuci mu v podstatě připadali jako docela obyčejní lidé. Starší i mladší, vysocí i malí, hezcí i nehezcí. Muži a ženy. Nebyli tu velmi staří lidé. A vůbec tu nebyli sešlí a nemocní. A neviděl tu děti. Všichni se chovali na ulici velice klidně a nenuceně, jako kdyby byli doma a přijímali jako hosty své staré přátele. A nedá se říci, že by všichni překypovali radostí a štěstím. Kondratěv viděl i ustarané a unavené, občas dokonce zamračené tváře. Jeden mladík seděl na okraji chodníku mezi pampeliškami, trhal jednu po druhé a zuřivě do nich foukal. Bylo vidět, že je myšlenkami někde daleko a že to nejsou myšlenky právě veselé.

Prapravnuci se oblékali jednoduše a každý po svém....Ve městě bylo ticho. Aspoň tady nebyl slyšet žádný mechanický zvuk. Kondratěv zaslechl jenom hlasy a občas odněkud hudbu. Ještě šuměly koruny stromů a chvílemi se sem snesl měkký zvuk přelétajícího pterokaru. Doprava probíhala zřejmě podle pravidel ve velké výšce. Prostě všechno tu pro Kondratěva bylo cizí, i když bylo

29 STRUGAČTÍ, Arkadij a Boris. *Poledne, XXII. století*. Praha: Práce, 1980. str. 41 – 42.

30 Tamtéž, str. 85 – 86.

zábavné chodit ve velikém městě po pěšinách i písečných cestách, zachycovat oblekem za větvičky křoví. Téměř takhle vypadaly před sto lety parky na okrajích měst. Kondratěv by se tu mohl cítit jako doma, jenom kdyby se nepovažoval za zbytečnějšího člověka, než je zřejmě kterákoli z těch zlatých a purpurových parádníků.³¹ Kondratěv zkusí nastoupit na jednu z plynoucích cest, které se táhnou napříč přes celou zeměkouli, od města k městu. „...Velká cesta je přímo nabitá spoustou práce a nápadů, přirozeně mnohem větším, než jich bylo zapotřebí při stavbě Transgobijské magistrály. A to všechno jenom proto, aby z nich člověk mohl sestoupit, kde se mu zachce, usednout kdekoli a plynout s cestou dál, zapomenout při tom na starosti, natrhat si kdekoli heřmánek. Je to podivné, nepochopitelné, neracionální...

Skleněná patra nad vrcholky borovic náhle ustala. Vpředu vyrostla obrovitá hora šedivého čediče. Kondratěv vstal. Na vrcholku hory se vztaženou rukou k městu...stál Lenin, jak tu stával kdysi...Lenin vztahoval ruku k tomuto městu i k tomuto světu, který viděl přede dvěma stoletími...³²

Na svých potulkách se zastaví u zahradní restaurace, kde je spousta lidí. Dá si něco k jídlu a ostatní se s ním ihned pouštějí do hovoru. Jsou to dobrovolníci, kteří letí na Venuši. Většinou špičkoví specialisti ve svém oboru, lidé, kteří se rozhodli z mnoha různých důvodů věnovat svoje schopnosti a rozvinout svůj talent na neznámé divoké planetě. Někdo Kondratěvovi říká: „Víte, já přemýšlím. Vysadit tak na Venuši zahrady...Provrtat Měsíc obrovským vrtákem. Konečně vždyť smysl naší existence je plýtvat energií...A podle možnosti to dělat tak, aby to pro člověka samého bylo zajímavé a pro druhé užitečné. Na Zemi se teď těžko dá plýtvat energií. Všechno máme, jsme příliš silní. Je to takový protiklad...Samozřejmě že i dnes je spousta lidí, kteří pracují ze všech sil – vědci, pedagogové, lékaři zabývající se profylaxí, lidé od kumštu...agrotechnici, čističi odpadových jam...Vždycky jich bude spousta. Ale co ostatní? Inženýři, operátoři, lékaři, kteří léčí...Nádherní mladí lidé...Mají málo místa! Musejí vyhazovat do vzduchu, předělávat, stavět...A ne stavět nějaký dům, ale přinejmenším svět – dnes to je Venuše, zítra Mars, pozítří kdoví co...Tak tedy začíná meziplanetární expanze lidstva...³³ V poslední ze zmiňovaných povídek se Kondratěv seznamuje s Gorbovským, který mu nabídne práci oceánologa. Kondratěv konečně nachází své místo v tomto světě a už se necítí tak zbytečný, nepotřebný a bezradný jako předtím.

V popisu utopického světa by se dalo pokračovat do nekonečna, povídkový soubor bratří Strugackých je nádherných ličení a příběhů plný od začátku do konce. Já doufám, že těchto pár krátkých ukázek stačí k tomu, abych nastínila tento svět tak, jak je třeba k dokázání platnosti Freedmanových závěrů i pro tuto vědecko-fantastickou utopii.

Vidíme svět, ve kterém jsou věda a technika dovedeny k vysoké výkonnosti a spolehlivě slouží

31 Tamtéž, str. 88 – 89.

32 Tamtéž, str. 91.

33 Tamtéž, str. 99.

člověku a celému lidstvu k uspokojování všech nezbytných (ale i těch méně nezbytných) potřeb. Lidé pracují a vyvíjejí stále nové a lepší vynálezy, postupy a vše to dělají především z bytostné potřeby tvořit, ne z nutnosti. Práce je jim zábavou a tvořivou náplní života. Každý se věnuje tomu, co jej zajímá, na co má schopnosti, čemu může pomoci a prospět. Svět je to krásný, plný zeleně a skvělé čistoty. Lidé jsou vzdělaní, pracovití, navzájem k sobě velmi slušní a ohleduplní, jsou plni elánu, nadšení pro pokrok, lásky a úcty k druhému. Velká péče je věnována vzdělávání dětí a mládeže, která probíhá specifickým způsobem bez trestů a zákazů, směřuje k morální čistotě a odpovědnosti každého z nich. Vztahy jsou prosyceny přátelstvím, úctou, touhou pomoci a společným zápallem pro pokrok a práci. Na pokraj dokonalosti je dovedena nejen věda a technika, ale i lékařství, možnosti cestování, výchova, stravování.

Celkově můžeme konstatovat, že svět je to neproblematický, všechny problémy už byly vyřešeny, nebo se schyluje k jejich brzkému rozřešení. Lidé začínají dobývat vesmír. Zdokonalují možnosti cestování vesmírem, kolonizují první planety sluneční soustavy a využívají jejich nerostné a jiné bohatství pro další pokrok. Později se na svých cestách setkávají i s planetami, na kterých je život. Zkoumají je a začínají se poohlížet po inteligenci ve vesmíru. Zpočátku je objevování nových planet a světů ve vesmíru především mírou pokroku, hrdostí a důkazem triumfu lidské rasy. Možnost setkání s jinou inteligencí ve vesmíru je zatím jen možností a objevený život na planetách se zpočátku nijak neproblematizuje.

Poprvé až v povídce „O poutnících a cestovatelích“ je naznačeno určité dilema, když se Gorbovskij poprvé vyslovuje k problému cizoty a setkávání se s ní. Pojdme se na tuto povídku a v ní nastíněné problémy podívat podrobněji. Bude se to dobře hodit k tématu, které bych ráda rozvinula dále. Gorbovskij, který pracuje jako astroarcheolog, si stěžuje známým: „Mám hledat stopy po rozumu ve vesmíru, jenže já nevím, co to je rozum. Říkají mi pořád něco o různé úrovni zpracování informací. Já přece ale vím, že mezi mnou a vážkou je ve zpracování informací rozdíl, ale to všechno je pouhá intuice. Vy mi řeknete – našel jsem termitiště – jsou to stopy po rozumu nebo ne? Na Marsu a na Vladislavě našli budovy bez oken, bez dveří. Jsou to stopy po rozumu? Co mám hledat? Trosky? Nápis? Rezavý hřebík? Sedmihrannou matku? Jak mohu vědět jaké po sobě zanechávají stopy? Co když je jejich cílem likvidovat atmosféru všude, kamkoli se dostanou? Nebo budovat prstence kolem planet. Nebo hybridizovat život. Nebo život vytvářet.“³⁴

„To už nemluvím jenom o vlastních nositelích rozumu. Můžeme klidně dvacetkrát projít kolem a jenom ohrnovat nos nad nějakým zvířetem, které si chrochtá v louži. To zvíře si tě prohlíží krásnýma žlutýma očima a uvažuje: „To je zajímavé. Bezpochyby jde o nový druh. Je nutno se sem vrátit s expedicí a ulovit aspoň jeden exemplář!“³⁵

34 Tamtéž, str. 232.

35 Tamtéž, str. 232.

Gorbovského známý popisuje svoje doměnky a závěry, týkající se lidí, kteří právě hledají kontakt, rozum, civilizace ve vesmíru: „...a soucitně jsem si myslel: toje těžká práce, když není jasně vymezen úkol. To se to špatně pracuje. Člověk se pak potácí ve tmě, nemá z toho ani radost, ani uspokojení. Už jsem o těch astroarcheoloziích slyšel. Nikdo je nemohl brát vážně. A taky nebral.“³⁶ „Ale rozum ve vesmíru existuje,“ řekl najednou Gorbovskij. „O tom nelze pochybovat. Teď už vím, že existuje. Není jen takový, jak si představujeme. A nehledáme ho na správném místě. A taky nehledáme správným způsobem. Jednoduše nevíme co hledáme...“³⁷

Dál se Gorbovskij zmiňuje o antropocentrismu a upozorňuje na jeho úskalí: „Mohou se s námi setkat každým okamžikem. Tváří v tvář. A mohou být – chápejte to – mohou být nepředstavitelně nad námi. Vůbec nemusí vypadat tak jako my a navíc budou nepředstavitelně nad námi.

Dohadujeme se o srážkách a konfliktech, o všelijakém chápání humánnosti a dobra, ale já se toho nebojím. Bojím se nepředstavitelného ponížení lidstva, gigantického psychologického šoku. Vždyť my jsme na sebe také hrdí. Vytvořili jsme pozoruhodný svět, tolik toho víme, prodrali jsme se do Velkého vesmíru. Tam objevujeme, učíme se, studujeme – co? Pro ně je tento vesmír rodištěm. Žijí tam miliony let tak, jak my žijeme na Zemi a jenom se nám diví: kde se tu tohle všechno mezi hvězdami vzalo?“³⁸ Na to si jeho známý v duchu odpovídá: „Mě se nijak nedotkly ty jeho představy o tom, že nositelé Vesmírné inteligence mohou být nepředstavitelně nad námi. Tak ať jsou. Podle mého názoru, čím výše budou, tím méně budeme mít šancí ocitnout se na jejich cestě. To je jako plotice, pro kterou nic neznamená síť s velkými oky. A pokud jde o hrdost, ponížení, šok....Docela jistě to přežijeme....A to, že objevujeme pro sebe a studujeme vesmír, který oni dávno zabydleli, co má být? Vždyť pro nás ten vesmír není zabydlený! Oni jsou pro nás pouhou částí přírody, kterou musíme objevit a prostudovat, i kdyby byli třikrát nad námi....Jsou pro nás cizí.“³⁹

Tady někde začíná téma, kterému bych tuto práci ráda věnovala. Téma setkání se s jinou civilizací, jinou inteligencí. Odsud se začíná odvíjet myšlenka Strugackých na zpracování této myšlenky. Je to v podstatě přirozené. Ve světě Poledne je popsáno mnoho skvělých technických a vědeckých vynálezů, je popsána cesta pokroku až k naprosté bezproblémovostižití. Logickým důsledkem je rozšíření prostoru ve kterém může pokrok dále eskalovat, kde je možné hledat stále nové a nové. Tím prostorem je vesmír. Logickým důsledkem je i hledání (a nalezení) nějakého problému, samozřejmě vnějšího, protože vnitřní problémy jsou už dávno vyřešeny a je už dopředu vyřešen i jejich potencionální vznik, ke kterému prakticky nemůže dojít. A v případě, že jsme ve vesmíru, že jej dobýváme a kolonizujeme, je problém v podstatě nasnadě. Logika věci směřuje k setkání se ve

36 Tamtéž, str. 232.

37 Tamtéž, str. 232.

38 Tamtéž, str. 234.

39 Tamtéž, str. 234.

vesmíru s jinou civilizací, s jinou inteligentní a vysoce vyvinutou rasou.

A právě tímto směrem, k rozpracování problému kontaktu se bratři vydali v trilogii, které se neoficiálně říká „Kammererovská trilogie“, Tři novely, Obitaemyj ostrov, Brouk v mraveništi a Vlny tiší vítr spojuje postava hrdiny Maksima Kammera. V první novele je to ještě mladík, který do umdlení bojuje za to, co považuje za správné, v Brouku v mraveništi je to již muž ve středních letech, se kterým se vydáme po stopách ztraceného Lva Abalkina, jehož je z nějakého zvláštního důvodu velmi nutné najít a zastavit. Ve třetí knize je Kammerer již mužem v letech, i zde po něčem důležitém pátrá, snaží se odhalit stopy po možných zásazích inteligentnější vesmírné civilizace do lidských záležitostí. V důsledku se celá trilogie točí kolem otázky nejen setkání s jinou civilizací a následků, které z toho vyplývají, ale také kolem otázky po možnosti takového kontaktu a v posledku především etických otázek, které se váží k rozhodnutí ovlivňovat nebo neovlivňovat poznané, nebo dokonce být či nebýt subjektem ovlivňování.

Pokud se na toto téma podíváme pečlivěji a detailněji, což hodlám udělat v následujícím textu, dojdeme k zajímavému zjištění. Setkávání s cizím je ve světě Poledne předvídáno, probíhá jakási příprava na možnost takové skutečnosti a poté, když k ní dojde, je nějakým způsobem organizována. Ve společnosti světa Poledne jsou určití jedinci, kteří jsou pro kontakt přímo určeni. Oni a nikdo jiný. Bratři Strugačtí je příznačně nazvali progresory. Název asociuje někoho, kdo dělá pokrok, v podstatě nositele pokroku, nebo možná rozséváče nebo ochránitele pokroku. Jak uvidíme, jsou to lidé zvláštního ražení. Jejich funkce není povoláním, mnohem spíše je posláním, nebo celoživotním údělem. Jsou to oni, kdo stojí v první linii kontaktu s cizotou, jsou to oni, kdo ji objevují, popisují, krotí, mění, nebo před ní chrání zbytek lidstva. Jsou to „první muži na prvním voru“, jak by se dalo metaforicky popsat jejich postavení v rámci lidstva a vzhledem k cizotě vesmíru. Jejich role je zásadní a její plnění není nic jednoduchého. Proto musí prokázat speciální schopnosti, jsou speciálně vybíráni, mají speciální výchovu, výcvik, jejich život je zvláštní a zvláštní jsou i jejich úkoly. Jsou vystaveni těm největším nebezpečím, nejtěžšímu psychickému tlaku, nejvyšší míře odpovědnosti. Jsou jako prsty lidstva, které by se rádo dotýkalo hvězd. A progresori jsou těmi, kdo se jich přes osobní oběti dotýká. Nemají v podstatě vlastní život, ten musí položit, a oni jej pokládají, na oltář svého poslání.

Funkce, kterou progresori mají je v podstatě jediná problematická ve světě Poledne. Progresori pobývají na styčném bodu skvělého a k téměř dokonalosti dovedeného utopického světa s cizotou, s jinakostí. Z pohledu zvnějšku, z pohledu jiné civilizace, jiné inteligence, dostaneme jiný náhled i na samotný svět Poledne. Díky této perspektivě se ukáže svět Poledne jako dějinný, jako pokračující ve vývoji a je to právě tento kontakt, který způsobí, že jej již nebude možno vnímat jako utopii. On

by se v podstatě svět Poledne totiž neměl kam vyvíjet, pokud by nebylo kontaktu. Zůstal by statickým a naprosto nedějinným útvarem, kde by se nic, kromě vymyšlení stále lepších a užitečnějších vynálezů nedělo. Protože pokud neexistuje problém a je zabráněno vůbec i jeho vzniku, tak není co řešit a protože pouze řešení nějakého problému posouvá kupředu, neexistuje následkem toho ani posun kupředu. Není jej jednoduše čím měřit. Svět se nachází ve stavu jakési blažené celistvosti a dokonanosti do perfekce. Stává se bezčasým, setrávajícím „in illo tempore“. Bratři tuto vyčerpanost světa, který chtěli stvořit a stvořili, velmi záhy pochopili a ustoupili od vršení jednoho fantastičtějšího a dokonalejšího vítězství vědy, techniky a psychiky na druhé. Ustoupili velmi uvědoměle, i když mohli z tohoto světa čerpat nespočet dalších a dalších dobrodružných povídek a příběhů, všechny by mohly být plné hrdinů a jejich nejrozmanitějších příběhů, mohly být plné napětí, lásky, nebo dramatu, jak by se autorům zachtělo. Oni se však obrátili jiným směrem, k problematizaci utopického světa Poledne, k polemice s ním, jeho zásadami a hodnotami, tedy vlastně k jeho kritice.

Provedli to skvělým způsobem. Znovu použijí výbornou studii Carla Freedmana a podotknu, že žánr science fiction je specifický svou časovou odcizeností od světa současnosti a zároveň je se světem současnosti spojen myšlenkovým udržováním časové posloupnosti, spojitosti a návaznosti. Že díky takovému nadhledu z vzdálenosti času, si může dovolit pohled na současnost jakoby zvenčí a jelikož je nikde a nikdy, může být záměrně i nezáměrně kritický. Bratři Strugačtí vytvořili svět Poledne, vytvořili jej jako vidinu budoucího vývoje, jako ideál, jako naději na světlé zítřky a tedy v podstatě i jako kritiku své současnosti. Jejich komunistická současnost se totiž naprosto evidentně neshodovala, a nemohla se ani srovnávat, s ideálním světem Poledne, postaveném na marxistických myšlenkách. A bratři posunuli své vyprávění v čase, aby získali perspektivu potřebnou ke komparaci, ke kritice. Pozor, sami bratři o tomto komparativním a kritickém rozměru neměli v době psaní své sbírky ponětí, nebylo to jejich záměrem něco komparovat nebo kritizovat. „Это было время, когда мы искренне верили в коммунизм, как высшую и совершеннейшую стадию развития человеческого общества. Нас, правда, смущало, что в трудах классиков марксизма-ленинизма по поводу этого важнейшего этапа, по поводу, фактически, ЦЕЛИ ВСЕЙ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ИСТОРИИ сказано так мало, так скупно и так... неубедительно.“⁴⁰

Ve sbírce povídek Poledne XXII. století je využit odstup časový, v Kammererovské trilogii odstup prostorový. Je to řešení velmi intuitivní a přitom geniální. Aby bylo možno nastavit zrcadlo skvělému světu Poledne, který je již (v čase posunutým) odrazem světa aktuality (současnosti bratří Strugackých), bylo třeba získat opět odstup pro problematizaci, pro kritiku světa Poledne. Tento

40 „Byla to doba, kdy jsme upřímně věřili v komunismus, jako nejvyšší a nejdokonalejší stádium rozvoje lidské společnosti. Pravda, zneklidňovalo nás, že v pracech klasiků marxismu-leninismu bylo o této nejzávažnější etapě, fakticky, CÍLI CELÉ LIDSKÉ HISTORIE, řečeno tak málo, tak skrovně a tak...nepřesvědčivě.“ (přeloženo z originálu). STRUGACKIJ, Boris. *Kommentarij k prožděnnomu 1960 – 1962*. [online, 1998] Dostupné z WWW: <<http://www.rusf.ru/abs/books/bns-02.htm>>. Vozvrášeníje. Polděn´ XXII vek. [cit. 2009-04-28].

odstup, tuto jinou perspektivu vytvořili autoři vycestováním do prostoru, do vesmíru. Samotné vycestování do prostoru vesmíru by však nestačilo. Neřešilo by to žádný problém. Stále by to byla společnost Poledne, která by se prodírala vesmírem a překonávala jedno úskalí za druhým, všechna si však podobná ve svém základu (fundamentální podobě). Tak by se sice rozšířily příběhy na povídání o kolonizaci jedné, pak druhé a třetí a padesáté planety. Mělo by to však podobný význam jako cestopisné vyprávění, o kterém mluví Freedman ve chvíli, kdy ukazuje vylomení se sci-fi právě z tohoto žánru (na příkladu Frankensteinů Mary Shelleyové)⁴¹. Bylo by to cestopisné vyprávění o divech vesmíru. Tím důležitým momentem je setkání s jiným. Setkání s cizím, jiným, které se stane zprostředkovatelem pohledu zvenčí na společnost Poledne. Jinakost je tím, co nastaví zrcadlo a tak umožní kritiku, problematizaci a další pokračování vývoje.

5. Jinakost, cizota, xenofobie

Pojďme se tedy blíže podívat na jinakost nebo cizotu, když hraje ve formování příběhu tak výraznou roli. K tomu, abychom se pokusili nějak pojmut fenomén cizoty, potřebujeme se chytit nějakého reálného přístupu k cizotě jako všeobecné kategorii, ze kterého můžeme vyjít. Není to tak lehké, jak by se zprvu zdálo.

Koncept „cizince“ najdeme u všech předmoderních evropských společností, stejně jako prakticky v každé kultuře mimoevropské. Ve většině reprezentací je cizinec asociován s čímsi cizím, divným, neznámým, neobyčejným a zvláštním. Nelze předpokládat navázání vztahu s cizincem, který by byl od začátku bezproblémový, pokud takový kontakt a posléze vztah s cizincem navázat vůbec lze. K určení toho, zda bude takovýto vztah přínosem, nebo zkázou, zda bude kontakt přátelský nebo nepřátelský, je třeba vynaložit vzájemné úsilí k překonání přirozených bariér mezi „svým vlastním“ a „cizím“. Z toho vyplývá, že kontakt s cizincem je zatížen jistou ambivalencí. Za touto ambivalencí bychom mohli nejspíše vidět snahu na straně jedné a obavy na straně druhé. Strach nebo obavy však hrají ve vztahu k cizincům roli ústřední. Velké slovníky⁴² například dokonce jaksi téma cizoty ignorují, koncept je pojmut vždy pouze v souvislosti se strachem z cizoty, jako xenofobie, často spolu s hesly...I přesto, že pojem xenofobie je dobře zažitý v politické a mediální hantýrce, nemá tak silnou teoretickou základnu, jak by se zdálo.

Xenofobie, dle slovníku „strach nebo nenávisť ve vztahu k cizincům nebo čemukoli cizímu či

41 FREEDMAN, Carl. Critical Theory and Science Fiction. Hanover and London: Wesleyan University Press, 2000. str. 49.

42 Např. PETRUSEK, Miloslav. Velký sociologický slovník. [Díl] 1, A/O. Praha: Karolinum, 1996. nebo PETRUSEK, Miloslav. Velký sociologický slovník. [Díl] 2, P/Ž. Praha: Karolinum, 1996.

neznámému“⁴³ Samotné slovo xenofobie pochází z řeckých slov *xenos* (cizinec, host) a *phobos* (strach)⁴⁴. Z významu původních řeckých slov dojdeme jednoduše ke skutečnému významu slovního spojení „xenofobie“. Jedná se o „strach z cizince“, nebo „strach z hosta“. Během užívání se sice často nesprávně význam modifikoval na „nenávist k cizinci“, ale pro naše účely bude výstižnější počítat s přesnějším a významově o dost širším původním významem slova, se „strachem z cizince“. Strach z cizince významově lépe koresponduje se svým druhým nebo paralelním významem „strachem z hosta“, strach z hosta totiž skvěle vystihuje směs obav a úcty, která je pro něj charakteristická.

Strach z hosta i strach z cizince se můžeme pokusit vnímat ve společném významu. Možná je třeba mít strach z cizince, který přichází do našeho domu, je hostem, neboli přichází k nám. Takového cizince je možná třeba se obávat jako narušitele, jako nositele neznámého, cizího, jiného, co může být příčinou neblahé změny. Dokud je cizinec někde u sebe ve svém poli působnosti a není možnost, že by došlo ke kontaktu, není tolik důvod se jej obávat. Z cizince a jinakosti, kterou představuje je třeba mít obavy především v situaci, kdy by mělo dojít ke kontaktu, a vůbec nejvíc v situaci, kdy by se chystal zavítat do našeho vlastního hnízda jako host.

Jedním z možných důvodů, proč xenofobie nedostala nikdy širší teoretický základ, je zřejmě to, že tento fenomén nemůže být diskutován bez toho, aby byly brány v potaz takové normativní koncepty jako je „vlastní“ a diference od „jiného“⁴⁵. Ono vymezování se vůči cizímu je sice otázka zcela jistě velmi původní a přesto v diskuzi opomíjená, možná právě pro svoji výkladovou složitost. Nakonec nejde jen o xenofobii (strach z cizího), nebo xenofilii (lásku k cizímu), nebo jiná xeno-. Jde o přístup k cizímu, jde o oddělení se, vymezení se vůči cizímu, vnímání jeho funkce, vlastností, charakteristik, jde o obranu proti cizímu, jde o snahu nebo neochotu o pochopení cizího, komunikaci s nekomunikovatelným, jde o ovlivňování a zasahování do osobního prostoru jednoho na úkor druhého, jde o křehkou hranici mezi obranou a útokem, pomocí a nežádoucím vměšování se. Je to celý soubor, celá škála souvislostí.

Tím kdo stojí jako stráž na hranici s cizotou je u Strugackých progresor. Jeho původní funkcí a posláním sice není obrana proti vměšování se cizinců do světa Poledne, tím je spíše objevování nových civilizací a jejich progresorování, tj. napomáhání jejich dějinnému vývoji směrem k ideálnímu lidskému uspořádání společnosti. Jejich cíl je naprosto altruistický a humanistický, i přesto však vyvolává diskuzi, jak rozebereme dále v textu, především za použití podrobného vylíčení syžetů děl a ukázek. Napomáhání dějinnému vývoji však v důsledku není jedinou funkcí,

43 WIKISLOVÍK. Xenofobie. [online, 6. 5. 2009 v 22:13]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wiktionary.org/wiki/xenofobie>>. [cit. 2009-05-17].

44 WIKIPEDIA, The Free Encyclopedia. *Xenophobia*. [online, 28 May 2009, at 16:57]. Dostupné z WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Xenophobia>>. [cit. 2009-05-17]

45 WICKER, H. - R. Xenophobia. In *International encyclopedia of the social & behavioral sciences*. sv.24. Editors-in-chief: Baltes, B. Paul - Smelser, J. Neil. Amsterdam: Elsevier, 2001. str.16644.

kterou progresori zastávají. Oni jsou nakonec i ochránci zachování celistvosti, zachování ideálního statu quo.

6. Obitaemyj ostrov – Obydlený ostrov

Mladý, dvacetiletý pozemšťan Maksim Kammerer, havaruje při pokusu o přistání na neznámé planetě. Jeho letoun je vážně poškozen, a tak Maksim spustí samoopravu a jde se porozhlédnout po krajině. Planeta je to nehezká a nepříjemná. Nebe je tvrdé a nepropustné, všude je cítit pach rzi a smrti, Maksim objeví radioaktivní řeku, která teče do kopce (díky silné refrakci, která je na planetě), v řece je vidět jakási konstrukce, což si Maksim ihned interpretuje jako znak toho, že se na planetě vyskytuje inteligentní civilizace. Nijak jej to ale neohromí, je přesvědčen, že na tak strašné a radioaktivní planetě nebude z kontaktu s civilizací nic a bude lepší se jej vůbec nesnažit vyhledávat, chystá se udělat jen běžné kolečko s letounem nad rovníkem a pár povinných analýz, aby mohl planetu nahlásit Sovětu galaktické bezpečnosti. Maksimova loď však bez pochopitelných příčin vybuchne (později se objasní, že ji zničili obyvatelé planety v rámci programu očisty teritoria od nebezpečných mechanismů), díky tomu je jeho návrat zpět na Zemi nemožný. Maksim je na této nehostinné planetě uvězněn bez šance na návrat a musí se s touto situací vyrovnat. Má silnou psychiku, zakazuje si panikařit a vydává se hledat civilizaci, po níž našel stopy. Brzy se ocitá v lese, který vypadá nejspíše jako zarostlé obří bojiště plné železa, zbraní a bujného rostlinstva. Celou noc šel Maksim lesem a až nad ránem narazil na rozpadlé trosky domu před kterým hořel oheň. Maksim začal proces kontakt. Udělal vše tak, aby jeho činy byly viditelně přátelské, vše má dobře naučeno z GSP a ani nemá v tomto světě na výběr, takže se snaží reagovat uměřeně a působit přátelsky. Domorodci jsou na první pohled zvláštní, jsou to lidi jako Maksim, humanoidé, jen fyzicky vypadají neduživě a v očích mají strašlivý smutek nebo ignoraci. Sní třetinu jídla z opuštěného kotlíku a pokouší se připravit na výměnu grilované jedovaté houby, setkává se s dvěma domorodci. Kontakt není jednoduchý, ale zdá se, že Maksim jednoho z nich (Zefa) přesvědčil a tak to vypadá,

že jej nezabijí hned na místě (což si Maksim stejně nepřipouští, že by se mohlo stát). Místo toho jej odvedou do vojenského tábora (tábor pro trestance). Tady jej velitelé podrobí výslechu, ale ničemu nerozumí, ani jeho jazyku, ani posuňkům (Maksim ukazuje stále na oblohu), ani tomu, co kreslí. Posílají ho tedy v doprovodu mladého gardisty Gaye Gaala do zvláštního výzkumného centra. Maksim se nebrání, předpokládá, že se jedná o složitější proceduru kontaktu. V centru Maksima podrobí opravdu detailnímu zkoumání, neustále mu dělají všelijaké testy a kopírují jeho mentogramy (vzpomínky). V ústavu se Maksim naučí i pár slov v jejich jazyce. Nakonec si jej z ústavu vyzvedává další zvláštní člověk (Fank), Maksim sice nechápe proč a kam jej vede, ale stále věří, že ze strany obyvatel jde o jakýsi jemu nepochopitelný pokus o kontakt a neprotestuje proti ničemu, co od něj chtějí. Fank Maksima odváží do města, ale po cestě se mu zničeho nic dělá špatně, kolem jejich auta se strhává jakási pro Maksima nepochopitelná hysterie a kdosi Fanka z auta vynáší a táhne pryč. Maksim je zanechán sám sobě na pospas v ponurém městě. Město je přeplněno technikou a továrnami, je šedivé a nehostinné, po celém městě se pohybují potoky lidí, kteří se nikdy neusmívají. Na Maksima se dívají podezřívavě, nebo se na něj raději nedívají vůbec. Chvilí se Maksim potuluje, pak se rozhodne vejít do obchodu podobnému bufetu. Tady se setkává s dívkou, Radou Gaal, která mu připadá jako jediné milé stvoření v tomto bezútěšném městě. Stále ničemu nerozumí, ale pomocí těch několika málo slov, které zná, se s ní spřátelí a doprovází ji domů. Po cestě ponurými uličkami města je napadne tlupa banditů, ty Maksim bez mrknutí oka rozpráší. Je očividné, že obyvatelé této planety jsou proti němu slabí jak na těle, tak na duchu. O tom, že přichází ze Země, se Maksimovi nedaří přesvědčit vůbec nikoho. Díky speciálním vlastnostem atmosféry a příšerné refrakci planety se zdá, jakoby planeta byla vydutou a obyvatelé planety Sarakš jsou přesvědčeni, že žijí na vnitřním povrchu sféry, v jediném existujícím světě. Maksimovy pokusy o vysvětlení skutečné situace vedou pouze k tomu, že si všichni myslí, že je totální blázen a proto se Maksim rozhodne být ve svých výrocih opatrnější a pravdu si prozatím nechat pro sebe. Po několika marných pokusech vysvětlit někomu svou situaci začne tvrdit, že ztratil paměť. Lidé v jeho okolí jej považují za mutanta z dalekých krajů nebo za bájného „horala“, především pro jeho úžasné fyzické i psychické schopnosti a také pro to, že se vůbec neorientuje v životě Sarakše, neví jak co funguje a ostatním se jeví trochu jako blázen, trochu jako malé naivní dítě. Jeho příjmení nedokáže nikdo vyslovit a tak mu říkají Mak Sim (což v jejich vlastním jazyce znamená „snědl vidličku“).

Doma u dívky Rady se Mak seznamuje s její rodinou a díky jejímu bratrovi Gayi Gaalovi, kterého již zná z prvních dní svého pobytu na planetě, se dostává jako kandidát do gardy. Seznamuje se s oficiální doktrínou. Téměř naprostá většina obyvatelstva podporuje moudré a spravedlivé „Neznámé otce“, kteří jejich zemi vládou. Byli to oni, kdo dokázal zastavit občanskou válku, která přišla po brutální jaderné válce všech se všemi. Neznámí otcové sverepě vzdorují neustálým

podvrtným útokům takzvaných „výrodků“ выродков neboli vyvrhelů. Ti jsou údajně podpláceni sousedním státem Chonti a snaží se zničit věže PBZ (protibalistické záchrany – protivbalističeskoj zaššity) a rozvrátit Sarakš zevnitř. Vyvrhelové se poznají podle toho, že mají strašlivé záchvaty bolesti hlavy. Upřímný entuziasmus a pevná podpora, kterou všichni projevují vůči Neznámým otcům i gardě na Maksima dělá hluboký dojem. Gay Gaal se stává Maksimovým nejlepším přítelem, Maksim žije u něj a jeho sestry Rady spolu s dalším členem jejich malé rodiny, velmi vzdělaným a starým strýčkem. Všichni jsou mu velmi sympatičtí, berou ho k sobě do rodiny a mají jej rádi jako svého. Maksim jako člen gardy se účastní hned jako nováček zásadních akcí (což je způsobeno nejspíše zásluhou osobní nedůvěry a antipatií, které k němu chová nadřízený rotmistr Čaču, než čehokoliv jiného). V gardě vidí Maksim mnoho zajímavých věcí. Fantastické je, jak všechno obyvatelstvo gardu respektuje a podporuje, jakmile jde garda do akce, lidi se rozestaví na značky a čekají. Několikrát denně se všem v jeho okolí dostavuje vlna euforie, nebo hysterie, záleží na každém jednotlivci, jenom Maksim nic takového nepocítuje a je z toho rozčarován. V řadách gardy se účastní akce proti nebezpečným vyvrhelům, jsou nevyzpytatelní, střelí na gardisty a sveřepě vzdorují, ale ve chvíli, kdy se garda probije do jejich tajného bytu, je vidí zkroucené bolestí a neschopné jakékoliv akce. V bytě si Mak všimne i množství odborných filosofických a vědeckých knih. Zdá se tedy, že výrobci jsou vzdělaní lidé. Rotmistr Čaču dá všechny vzácné knihy spálit. To moudrosti milovný Maksim považuje za strašnou lehkomyšlnost. Začíná nejprve rotmistra, potom celou gardu a nakonec celé státní zřízení a uspořádání považovat za falešné a nespravedlivé. Utvrdí jej v tom soud, který se vzápětí koná se zajatými výrobky. Většinou před soudem (třemi znuděnými úředníky) vidí lidi vzdělané, velmi přesvědčené, že dělají správnou věc, obětující svému odboji celý svůj život. A tresty jsou velmi kruté, poprava nebo pracovní tábory pro trestance. Aby toho nebylo málo, vyzve rotmistr Maka, aby dva výrobky, jednu ženu a muže, vlastnoručně poravil. To už je pro Maksima, který si nade vše na světě cení spravedlnosti, života a cti, příliš. Výrodky odvede, propustí, sám se vrací k rotmistru a Gayovi, kteří čekají opodál a přátelsky sděluje rotmistrovi, že takto se rozhodl a že si za svým rozhodnutím stojí. Rotmistr situaci nezvládne a Maka zastřelí sedmi ranami z pistole. Gay je Makovou smrtí naprosto zlomen.

Maksim však neumírá, útok rotmistra Čaču se mu daří přežít. Léčí sám sebe a rozhoduje se pro pobyt mezi výrobky, aby lépe zjistil co dělají a proč. Dostává se do skupiny, ke které patří i dva odsouzení, které propustil. Pomalu se začíná vyjasňovat, že výrobkům jde o to, zlikvidovat věže-vysílače, které jsou oficiálně nazývány protibalistickou ochranou, které však slouží zcela jinému účelu. V intervalech vysílají záření nebo signál, na který reagují všichni lidé na této planetě. Někteří však jinak než ti druzí. Proto se výrobci liší od ostatních. Velkou většinu Sarakšanů totiž věže totálně oblbují a dělají z nich loutky. Když jsou pod vlivem vysílačů, nemají lidé chuť o ničem přemýšlet, je jednoduché jim vtlačit jakékoli příkazy a oni je budou plnit s nadšením a euforií, která

se dostavuje, pokud se vysílání věží zesílí, což se několikrát denně děje a Maksim to pozoroval již dříve. Na výrodky však nemají věže tento vliv, výrodci nejsou indoktrinováni „spravedlivými“ Neznámými otci, jediný účinek, který mají věže na výrodky jsou strašlivé kruté bolesti, které se dostavují ve chvílích zesíleného vysílání. Zjistiv toto, se Maksim rozhodne proti takové obludné diktatuře bojovat a zastavit strašlivé manipulátory Neznámé otce. Začíná příběh toho, jak se Maksim všemožně snaží vymyslet způsob nejlepšího postupu proti hrůze, kterou denodenně vidí. Selhává však jedno řešení za druhým, ani jeden plán není tím, který by byl schopen cokoliv dlouhodoběji změnit. Maksim je zajat gardou, souzen a odeslán do pracovního tábora, kde v tomtéž lese, kterým přišel do tohoto světa, vyhlazuje obludné mechanické stroje, které automaticky válčí ještě od dob poslední války aniž by zaregistrovaly její konec. Setkává se tu se znovu se Zefem, který se stane jeho pomocníkem v jeho boji. Když se vypraví na cestu na daleký Jih, hledat spojence pro zničení diktatury, náhodou opět narazí i na Gaye, který slouží na hranicích. Vydávají se spolu k mutantům, což jsou stejní lidé jako ostatní, jen jsou strašlivě zmrzačeni radioaktivní válkou, která tato místa zasáhla nejkrutěji. Na Gayovi vidí, jak těžké je pro člověka ze Sarakše, který celý život strávil pod vlivem vysílačů, přežít bez této drogy. Z Gaye je chodící mrtvola, nemá o nic zájem, nechce přemýšlet ani žít, svět se mu zdá strašlivým a bezútěšným, východisko není. Pomalu, ale jistě se alespoň daří vysvětlit mu celou věc s věžemi a celou pravdu o Neznámých otcích, které Gay stále méně přesvědčeně vzdoruje. Maksim se zde setkává s Čarodějem, člověkem podivným, ale buď velmi velmi vzdělaným a moudrým, nebo s neuvěřitelnými nadpřirozenými schopnostmi. Ten okamžitě pochopí, že Maksim přiletěl z kosmu, pochopí i jeho snahu a odrazuje jej od šíleností, do kterých se chce Mak vrhnout. Maksim se však odradit nenechá a vydává se hledat spojence do Ostrovní Impérie, když je nenašel mezi zažíva umírajícími mutanty. Představy o Impérii však padají ve chvíli, kdy s Gayem najdou jejich bílou ponorku a tam fotoalbum s příšernými nevyslovitelnými krutostmi a odpornostmi, které ostrované páchají na lidech. Oba se vracejí do Sarakše ihned jak zjistí, že začala válka s Chontií.

Válka je to strašlivá a nesmyslná. Vpředu bojových linií jsou hnáni výrodci-trestanci, které ženou davy gardistů naprosto zblblých vysíláním pojízdných vysílačů. Ti jsou v totální euforii a nic je nezajímá kromě boje, jsou hotovi v šílené radostné křeči položit svoje životy za cokoliv se jim řekne. Maksim, Gay i Zef se ocitají v řadách výrodků, kde každý jeden myslí na útek, ten je však nemyslitelný. Maksima po celou dobu jeho pobytu na planetě, na příkaz velmi vlivného člověka zvaného „Poutník“, intenzivně hledá Fank, který jej na začátku ztratil při převozu autem. A právě před vypuknutím válečné akce jej najde a chce ho na všemocnou propustku vyvléct pryč ze smrtelné válečné vřavy. Maksim kategoricky odmítá opustit Gaye a Zefa, své přátele, a utéct od nich do bezpečí. Vrhají se tak všichni tři společně s celou armádou do boje, Gay umírá. To je pro Maksima obrovský zlom, je zdrcen.

Maksim se ocitá v paláci „Poutníka“ kde žije a pracuje, tady je všechno zařízeno jako na Zemi. Lidé, kteří zde žijí a pracují, jsou vedeni ke stejným morálním hodnotám, jaké mají lidi na Zemi. Jsou to ti nejlepší a nejvzdělanější ze Sarakše. Pracují, vyvíjejí a žijí v zahradách zeleně, tolik podobných světu Poledne na Zemi. Poutník má evidentně v tomto světě ohromné rozhodovací pravomoci a je ve styku s Neznámými otci. Mak trochu rezignoval na svůj plán a chvíli jen žije za branami paláce. Když se mu však naskytne možnost opět něco zařizovat a bojovat proti diktatuře, ihned ji využívá. Za pomoci Šikuly, nejvyššího soudce a jednoho z Neznámých otců, může zničit hlavní centrum vysílání. Šikula mu svěří nejtajnější tajemství a to, že centrum je právě tam, kde byl Maksim zkoumán při svém příchodu do tohoto světa. Maksim se rozhodne k akci. Zefa pověří zabít Poutníka a sám se vydává zničit vysílání. To se mu povede.

Najednou se ale situace vyjasňuje i Maksimovi, stává se něco, co by nikdy nečekal. Zef Poutníka nezabije a ten se střetává s Maksimem na půli cesty od vybuchlého centra. Všichni lidé jsou mezitím v agónii a Poutník se do Maksima pustí se strašlivou silou. Po tom, co se poperou mu Poutník odtajňuje celou pravdu, on není žádný Poutník, ale Rudolf Sikorski, pracovník Sovětu Galaktické Bezpečnosti, který dohlíží na situaci na této planetě. Takže je pozemšťan stejně jako Kammerer. Maksim dostane strašně vynadáno do bláznivých mladých dobrodruhů a idealistů, Sikorski mu představuje celou řadu aspektů, nad kterými se Maksim vůbec nezamyslel. Především, že náhlé vysazení ozáření u třetiny lidí vyvolává silou schizofrenii, že bez negativního záření je téměř nemožné vzdorovat Ostrovní impérii, která se chystá tropit v Sarakši svoje brutality. Že lidé nebudou schopni žít v tomto strašném, válkou zničeném světě s vírou a nadějí v budoucnost. Toxická země je neúživá, pohltí je strašlivá bída, hlad a bezútěšnost. Odstranění vysílačů se velmi hodí některým skupinám obyvatel a ne všichni jsou inteligentní, vzdělaní a dobří, okamžitě se vrhnou využít situace ve svůj vlastní prospěch. Sikorski měl v plánu tuto zemi proměňovat postupně, aby změna byla přirozená a pokud možno bez obětí a pádů do dalších diktatur. Maksim Kammerer je zaražen. Zpytuje svoje svědomí, ale dojde k tomu, že nemohl jednat jinak. Maksim říká Sikorskému: „Но свою главную задачу я знаю твердо: пока я жив, никому здесь не удастся построить еще один Центр. Даже с самыми лучшими намерениями...“⁴⁶

Maksim Kammer je vůbec v tomto prvním románě, skutečným zástupcem svého světa, jehož neuvěřitelné schopnosti jsou zřejmě běžnými vlastnostmi pozemšťanů XXII. století. Je fyzicky silný, krásný, má schopnosti léčit sám sebe a zbavovat bolesti sebe i jiné, odolává radiaci a toxicitě, vidí ve tmě. Je dokonce schopen přežít smrtelné zranění životně důležitých orgánů. Jeho hlavní síla je však především v jeho psychických schopnostech a charakteru. Je velmi odolný proti depresi,

46 STRUGACKIJ, Arkadij i Boris. *Obitaemyj ostrov*. [online, janvar 1997] Russkaja fantastika. Dostupné z WWW: <<http://www.rusf.ru/abs/books/oo00.htm>>. [cit. 2009-04-13]. str.209-210. (čes. „Ale svůj hlavní úkol znám dobře: dokud jsem živ, nikomu se tu nepodaří postavit další Centrum. Ani s těmi nejlepšími úmysly...“)

malomyslnosti a stresu. Nezdolně věří ve spravedlnost, lásku a přátelství a čemu věří, za to plnou silou svých schopností bojuje. Maksim nechápe podlost, intriky, manipulaci, těžce nese bolest a smutek všech lidí a je pro něj nepředstavitelné a neospravedlnitelné jakékoli vraždění či zneužívání lidí. Na začátku románu *Obitaemyj Ostrov* je to ještě mladiček, který hledá dobrodružství, ale na Sarakši během krátké doby zestárne a zmoudří. Zpočátku bojuje za svůj ideál s opravdovým zápalem, později se jej zmocňují pochyby, ale bojuje dál a snaží se svou věc dotáhnout do konce. Nedokáže nechat věci být tak jak jsou, i když si uvědomuje náročnost až nemožnost svého cíle. Nemohl by žít v takovém světě a zavírat oči před hrůzou, kterou vidí a nemohl by ani odejít jinam a tam spokojeně žít, stále by měl na mysli všechny ty nešťastníky, které nechal zaslepené svému osudu. Proto jej čtenáři i autoři považují za prvního pozemského progresora. Ještě to není skutečný progresor, který by prošel speciálním vzdělávacím procesem a mnohaletým výcvikem, ale je skutečně tím, kdo chce z hloubi své duše a svého přesvědčení pomoci zaslepeným trpícím na jiné planetě. Není progresorem podřízeným Komkonu (komise pro kontakt) a nezúčastňuje se do detailu naplánovaných akcí lidstva na pomoc méně rozvinutým mimozemským lidským civilizacím. Je to on sám jako osoba, kdo se rozhodne z hloubi svých morálních zásad vzít věci do svých rukou a pomáhat hlava nehlava.

7. *Brouk v mraveništi*

„U dveří stála
zvířátka malá,
stříleli do nich
a bylo po nich.“
(veršiky malého chlapce)⁴⁷

Brouk v mraveništi napsali bratři Srugačtí jako detektivní povídku, autoři jsou si vědomi toho, že by v detektivce neměly zůstat nezodpovězené otázky, nevysvětlitelné motivace atd., ale rozhodli se pro řešení, kdy případ vidíme jakoby z pohledu hlavního hrdiny Maksima Kammerera se vším všudy, tedy i se stejným nedostatkem informací jako má on. Rozhodovat se musí Kammerer v informační tísní, a stejně s ním i čtenář⁴⁸.

Brouk v mraveništi, druhá kniha ze série příběhů v nichž figuruje Maksim Kammerer s příznačným názvem. Na konci knihy nám bude naprosto jasné, proč autoři vybrali tento název, je totiž více než

47 STRUGAČTÍ, Arkadij a Boris. *Brouk v Mraveništi*. Praha: Lidové nakladatelství, 1989. str. 3.

48 STRUGACKIJ, Boris. *Komentarij k prožděnnomu 1979 – 1984*. [online, 1998] Dostupné z WWW: <<http://www.rusf.ru/abs/books/bns-08.htm>>. Žuk v muravejniku. Odst. 14-15

vypovídající o celém ději.

Maksim Kammere je již mužem ve středních letech, zanechal svých dobrodružných výprav k neznámým planetám a nyní pracuje pod Rudolfem Sikorským na Zemi jako zaměstnanec Komkonu-2.⁴⁹

Maksim se od svého nadřízeného generála Sikorského dozvídá svůj nový speciální úkol. Má najít progresora Abalkina, který se vrátil na Zemi a neregistroval se, tj. skrývá se. To by nebylo nic zvláštního, čím by se musel on nebo generál zabývat a proto mu tento úkol přijde nadmíru zvláštní. Generál je velmi rozrušen. Předává Kammererovi desky s papíry (ty už Maksim neviděl přes 20 let), žádné jiné záznamy o Abalkinovi neexistují. Veškeré pátrání musí proběhnout v naprosté utajenosti, jedním kdo o této misi ví, je Kammerer a Sikorski. Generál Maksimovi připomíná, jak se za ním honil na Sarakši se snahou zabránit mu nevědomky progresorovat planetu a natropit víc škody než užitku. Doslova mu říká: „Poutník tenkrát nepřišel včas. My dva teď ovšem musíme. Protože tahle planeta se nejmenuje Sarakš, ale Země. A Lev Abalkin není holobrádek.“⁵⁰

Záhy Maksim zjišťuje, že Abalkin pracoval jako progresor na Sarakši, v Ostrovní impérii, kde došlo k jeho prozrazení, odhalení a zabití jeho lékaře. Abalkin se pokusil zachránit alespoň doktorovo tělo, ale to se mu nepovedlo. Fyzicky neutrpěl, ale je na pokraji psychického zhroucení. Na svou naléhavou žádost odlétá na Zemi. Jak Maksim prozkoumává materiály, je mu celá věc stále divnější. Sám zjišťuje, že se zřejmě s Abalkinem na Sarakši setkal, a coby objevitel inteligentní kynoidní rasy hlaváků s tímto odborníkem na hlaváky spolupracoval. Abalkin s hlaváky navázal naprosto výjimečný kontakt a pracoval spolu s jedním z nich, Štěkn Itrčem, na projektu „Hlavák v Kosmu“ na planetě Naději. Maksim z podkladů zjišťuje, že charakter Lva Abalkina se vůbec nehodí na povolání progresora. To by byla obrovská chyba, která nemohla někomu ujít. Proto se Kammerer vydává hledat kohokoli, kdo Abalkina na Zemi znal. Kontaktů není mnoho, protože Abalkin nebyl na Zemi od chvíle kdy opustil institut pro progresory (což je v podstatě nemožné, ale evidentní). Sám Kammerer se vyjadřuje na téma progresorů: „Progresori. Ano. Přiznám se zcela otevřeně, že nemám progresory rád, ačkoli jsem zřejmě sám byl jedním z prvních progresorů ještě v době, kdy se tohoto označení používalo výhradně v teoretických úvahách. Ostatně musím poznamenat, že ve svém vztahu k progresorům vůbec nejsem originální. Není divu – drtivá většina pozemšťanů zcela organicky není schopna pochopit, že nastávají situace, kdy je kompromis vyloučen. Buď oni mne, nebo já je - a není čas na úvahy, která strana je v právu. Normálnímu pozemšťanovi to zní barbarsky a já takového člověka plně chápu, sám jsem byl přece takový, než jsem se dostal na Sarakš. Velice dobře si vzpomínám, jaké to je, když musíš jakéhokoli nositele rozumu apriorně považovat za bytost sobě morálně rovnou a nesmíš si ani na okamžik připustit otázku, zda je tato

49 Komkon-2: organizace zodpovídající za bezpečnost lidstva jako celku, kontroluje především nebezpečné vědecké výzkumy, ale zabývá se i Poutníky.

50 STRUGAČTÍ, Arkadij a Boris. *Brouk v Mraveništi*. Praha: Lidové nakladatelství, 1989. str.6.

bytost horší nebo lepší než ty, i kdyby se její etika a morálka od tvých sebevíc odlišovaly...

Tady už nestačí teoretická průprava, kondicionované modelování – člověk sám musí projít morálním bahnem, ledacos spatřit na vlastní oči, pořádně se spálit a nashromáždit nejednu desítku nechutných vzpomínek, aby konečně pochopil, nebo dokonce nejen pochopil, nýbrž přímo vpravil do svého světového názoru tuto myšlenku, kdysi velmi běžnou: na světě existují nositelé rozumu, kteří jsou mnohem horší než ty, i kdybys byl jakýkoli... Teprve pak získává člověk schopnost rozlišovat cizí a vlastní, okamžitě se rozhodovat ve spletitých situacích, nachází odvahu nejdřív jednat a pak teprve o svém činu uvažovat.

Podle mne je v tomhle pravá podstata progresora – umění nekompromisně dělit na svoje a cizí. Právě pro toto umění se k nim doma chovají s bázlivým nadšením, s nadšenou bázlivostí a s poněkud štítivou opatrností. S tím se nedá nic dělat. Musíme trpět – my i oni. Protože buď budou existovat progresoři, nebo nemá cenu, aby Země strkala nos do mimozemských záležitostí...⁵¹ Jakýmkoli výkladem bych nedokázala říct o progresorech víc, než o nich říká sám progresor Kammerer.

Poprvé se zde dozvídáme o činnosti Poutníků⁵² na jiných planetách. Abalkin pracoval se Štěknem na planetě „Naděje“. Tuto planetu Poutníci evakuovali po tom, co její obyvatelé kompletně ztratili vládu nad technickým a vědeckým pokrokem, totálně zlikvidovali celou planetu i sami sebe. Tato akce Poutníků se stává memorandem i postrachem celé Zemi a pozemské civilizaci. Je to jasná evidence o tom, že Poutníci na jiných planetách dělají to samé, co dělají lidé, progresují je. Mnoho vysoce postavených lidí na Zemi napadne ihned otázka: Progresují Poutníci bez našeho vědomí také Zemi, nás? Tato otázka začne být ještě palčivější po tom, co se dozvíme tajemství osobnosti Lva Abalkina.

Jak se totiž Kammerer pročítá zápisy a hlášeními Lva Abalkina, jak se setkává s osobami, které mu byly blízké v dětství na Zemi, je mu stále více jasné, že se kdosi na Abalkinovi dopustil strašlivého omylu. Že Abalkin byl sirotek a byl člověk, kterého naprosto nesmyslně poslali na dráhu progresora (což velmi energicky potvrzuje jeho učitel) a zakázali mu žít na Zemi a pak mu dokonce zakázali dělat to, co ho bavilo nejvíc, pracovat se zvířaty nebo s Hlaváky. S takovou nespravedlivostí se Maksim na Zemi nesetkal. Jeho pátrání jej začíná i velmi osobně zajímat. Pak se ale dozvídá o Abalkinovi plnou pravdu: před mnoha lety byl na jakési opuštěné planetě v hlubokém vesmíru objeven výtvar Poutníků. Jednalo se o sál z jantaritu ve kterém se našlo 13 embryonálních schránek ze stejného materiálu. Všechna z embryí byla živá a byla zakonzervována ve stádiu hybernace. Zjistilo se, že jsou to embrya lidská, humanoidní. Po tomto nálezu se začalo rozhodovat, co s těmito schránkami udělat. Návrhy byly tři. Bylo možné nechat všechno v původním stavu a pasivně

51 Tamtéž, str. 8

52 Pozor, nezaměňovat s tzv. „Poutníkem“ Rudolfem Sikorskim, jak mu přezdívali na planetě Sarakš.

pozorovat, co se bude dít dál, nebo vajíčka probudit k životu a sledovat, co se z nich vyvine, poslední možností bylo celý nález zničit. Sikorski tehdy k vášnivě diskusi, která se na světové radě rozpoutala řekl: „Rozhodnutí nechat všechno v původním stavu a pasívně pozorovat, to ve skutečnosti není žádné řešení. Opravdové varianty jsou pouze dvě: zničit, nebo oživit. Není důležité, kdy bude některé z těchto dvou řešení přijato, zda zítra nebo za sto let. Ale každé z nich bude neuspokojivé. Zničit sarkofág – to znamená provést nenapravitelný čin. My všichni, co tu jsme, známe hodnotu nenapravitelných činů. Oživit – to znamená dostat se do vleku Poutníků, jejichž úmysly jsou nám, mírně řečeno, nepochopitelné.“⁵³ Podle Komova je sarkofág pokusem Poutníků o kontakt s jinou civilizací. Právě proto, že jsou nehumanoidé, vytvořili spojovací můstek. Život, který v sobě kombinuje vlastnosti člověka i Poutníka. To zřejmě shledali jediným možným způsobem kontaktu těchto dvou civilizací. Další názory na věc nebyly tak optimistické. Magiro Sinoda, jeden z členů světové rady, vyjádřil názor, že neexistují absolutně žádné důkazy o dobrých úmyslech Poutníků vůči pozemšťanům, nebo dokonce vůči komukoli jinému. Naopak se zdá, že fakta naznačují naprostou lhostejnost Poutníků vůči jinému Rozumu, ke kterému jsou schopni se chovat spíše jako k prostředku pro dosažení vlastních cílů. Proto je možné stejně dobře, jako za komunikační most mezi civilizacemi, považovat embrya za progresory Poutníků. Doslova říká: „Proč by podle logiky váženého Gennadije (Komova) nebylo možné předpokládat, že sarkofág je takřikajíc ideologická časovaná puma a ony bytosti, zmínění prostředníci, jsou diverzanti svého druhu, určení k proniknutí do naší civilizace?“⁵⁴ Pesimistická verze se zdála mnohem méně pravděpodobnou, spíše vykonstruovanou: „Bylo opravdu dost obtížné, ne-li dokonce nemožné, představit si vysoce vyspělou civilizaci, která by byla schopna nejen hrubé agrese, ale i nemístného experimentování s mladšími rozumnými bratry.“⁵⁵ Šanci rozhodnout však nakonec světová rada stejně nedostala. Všech třináct zárodků začalo žít. O jejich odstranění již nikdo ani nezavažoval a tak přišlo na svět třináct krásných zdravých novorozeňat, vše bylo zařízeno do posledního detailu tak, aby nebylo naprosto nic vyzraženo. Ani jim ani nezaseveným lidem. O všechno se v tomto směru postaral právě Sikorski. Někdy mezi desátým a dvanáctým rokem se v ohbí levé ruky všech třinácti nalezců objevilo malé mateřské znaménko, které naprosto do detailu souhlasilo se znakem na schránkách, které se nacházely spolu s dalšími předměty v sarkofágu embryí. Každé dítě mělo svou jedinečnou známku, svůj „cech poutníků“. Tenkrát někdo použil pro schránku pojem detonátor a tento pojem se mezi zasevenými obdivuhodně ujal. Během pár let a po mnoha provedených pokusech vyšlo s jasnou platností najevo, že mezi detonátorem a dítětem je velmi těsné spojení. Rozbije-li se detonátor, dítě zemře, zemře-li dítě, detonátor se rozpadne. Proto admirál vydal Maksimovi příkaz najít co nejrychleji Lva Abalkina. Dalo se předpokládat, že

53 STRUGAČTÍ, Arkadij a Boris. *Brouk v Mraveništi*. Praha: Lidové nakladatelství, 1989. str. 150.

54 Tamtéž, str. 152.

55 Tamtéž, str. 152.

začal pracovat automat Poutníků, že v Abalkinovi začal fungovat program, který do něj Poutníci před miliony let vložili jako do embrya, zakonzervovaného na miliony let v sarkofágu na vzdálené planetě. Sikorski považoval smrt doktora, který jediný na Sarakši o Abalkinovi věděl a Abalkinovu snahu dostat se na Zemi a všechno, co prováděl na Zemi, za jasný důkaz toho, že program začal fungovat. Ostatní nalezenci sice nic takového zatím nevykazovali, ale i mateřské znamínko se jako u prvního objevilo u Abalkina. Pro Sikorského byl Lev Abalkin zcela jednoznačně automatem Poutníků, automatem, který hledá detonátor, i když sám Lev o tom neví naprosto nic, program jej vede neomylně k jeho cíli. Kammerer to však tak jednoznačně nevidí. Sice se dozvěděl o celé historii teprve před několika dny, kdežto Sikorski nad celou věcí přemýšlel ve dne v noci přes čtyřicet let, ale Kammerer nezdolně věří v to, že Abalkin není žádným automatem, že je obyčejným nešťastným člověkem, kterému zničili život. K jeho pochybám Sikorski říká: „...jednu věc nám nikdo neodpustí – podcenit nebezpečí. A jestliže je u nás najednou cítit zápach síry, nemáme jednoduše právo pouštět se do úvah o molekulární fluktuaci – jsme povinni předpokládat, že se někde poblíž objevil čert a podniknout příslušná opatření včetně zavedení výroby svěcené vody v průmyslovém měřítku. A zaplat' pánbůh, jestli se ukáže, že to opravdu byla jenom fluktuace a nám se bude vysmívat celá světová rada a všichni školáčkové.“⁵⁶

Abalkin se celou věc o nalezencích nakonec dozví, tvrdí, že chce jen, aby ho všichni konečně nechali na pokoji a že si chce začít konečně žít svůj život podle svých představ. I přes to, a přes důrazné prosby Kammerera, aby načas odjel ze Země a nepodnikal zde žádné další kroky, se Abalkin vydává do muzea mimozemských kultur, kde jsou uloženy detonátory v jantaritové schránce. Ve chvíli, kdy se Abalkin natahuje pro svůj detonátor jej Sikorski zastřelí. Abalkinova poslední slova jsou „U dveří stála zvířátka malá...“⁵⁷

V Brouku v mraveništi není hlavním hrdinou Maksim Kammerer, ale není jím ani Lev Abalkin. Příběh je hlavně o progresorství, o jeho rolích ve společnosti a jeho úskalích, o strachu z cizinců. Můžeme sympatizovat ohledně nalezenců s verzí optimistickou nebo pesimistickou, pro obě dvě nám dávají autoři víc než dostatek vodítek a důkazů. Rozuzlení není jednoznačné a nechává prostor každému čtenáři, aby se přiklonil na tu nebo onu stranu, podle svého vlastního uvážení. Rozporuplnosti progresorství však ukazuje v celé holé čistotě. Po tomto románu můžeme s jistotou konstatovat, že naším hlavním hrdinou, kterého hledáme, je progresor. Je jím celá myšlenka tohoto povolání, této funkce nebo poslání. Progresor jako profesionál, člověk, který nemá osobní život, pro kterého je kontakt s jinými civilizacemi denním chlebem. Člověk spravedlivý, morálně velmi odpovědný, ale i zdatný herec a manipulátor. Ochránce planety Země, její strážce a bojovník za bezpečnost celého lidstva. Je to člověk, který ale především progresuje lidské společnosti na jiných

⁵⁶ Tamtéž, str. 167.

⁵⁷ Tamtéž, str. 175.

planetách, na jiných stupních vývoje. Je to podněcovatel změn, je to vývozce revoluce. Není to jen Maksim Kammerer, jsou to všichni ti, kteří se zabývají kontaktem. Všichni, kteří pomáhají zaostalým civilizacím dostat se na podobnou úroveň společenského uspořádání, na jakém je Země, a zároveň chránící své vlastní lidi před nebezpečím ze strany cizích.

V souvislosti s touto kastou progresorů není možné nevzpomenout si na Platóna. Na jeho třídu strážců, kterou popisuje v Ústavě. Progresoři nám budou připomínat strážce a strážci progresory. Koncept má skutečně mnoho společných rysů a styčných bodů.

8. *Vlny ztišují vítr*

V díle *Vlny ztišují vítr* se s Maksimem Kammererem, ale i s celým světem poledne setkáváme naposledy. „*Vlny*“ napsali bratři Srugačtí, jako závěrečný román světa Poledne. Nastiňují v něm konec jedné etapy života lidstva a přechod do jiného, nového stádia.

Celé to začíná jako paměti, které se rozhodl sepsat stárnoucí, devětaosmdesátiletý Kammerer, a zároveň jako jeho příspěvek k objasnění událostí, které předcházely Velkému zjevení a které jej vlastně způsobily. Jak Kammerer říká, bude „...líčit události, které znamenaly konec celé epochy kosmické sebereflexy lidstva a otevřely zcela nové perspektivy...“⁵⁸. Maksim považuje za začátek celé epopeje již objev sarkofágu s lidskými embryi (viz. Brouk v mraveništi), ale usuzuje, že věci se daly skutečně do pohybu až v době, kdy byl již vedoucím oddělení mimořádných událostí Komise pro kontrolu (Komkon-2). Pro něj osobně začala věc ve chvíli, kdy obdržel informát o případu na Tisse. Když na planetě Tisse přistála tříčlenná expedice, došlo u všech jejích členů k náhlému podivnému pomnutí smyslů. Všechny tři se totiž zmocnilo přesvědčení, že ztratili veškerý kontakt se základnou i všemi ostatními kanály, jediný kontakt, který byli schopni navázat byl s orbitální lodí, která neustále vysílala jen zprávu o tom, že se Země stala obětí kosmického neštěstí a všichni obyvatelé nejen Země, ale i planet periférie zemřeli na smrtonosné epidemie. Dva z expedice se pokusili o sebevraždu a poté prchli v beznaději do pouště, jen kapitán lodi se udržel v alespoň trochu vyrovnaném psychickém stavu a pokračoval v práci, jako by se nic nestalo. Po čtrnácti dnech za kapitánem, dle jeho svědectví, přišel kdosi v bílém a sdělil mu, že složil první zkoušku a stává se kandidátem na vstup do komunity Poutníků. Kammerer ihned zacítil pach síry, vzpomněl si na slavný citát Sikorského (viz. Poznámka 10) a rozhodl se na věc zaměřit a prověřit, zda nešlo o možný pokus o ohrožení lidstva zvenčí, tedy ze strany Poutníků. Maksim rozeslal několik dopisů a žádostí o přezkoumání, z reakcí však bylo jasné, že nikdo toto ohrožení nebere za hodné zájmu a za jen trochu představitelně reálné a nebezpečné. Podařilo se mu přesvědčit alespoň Athose-Sidorova,

58 STRUGAČTÍ, Arkadij a Boris. *Vlny tiší vítr*. Praha: Svoboda, 1989. str. 117.

který povolil projekt „Návštěva staré dámy“. Tento projekt si postavil za cíl „...vytvořit co nejpravděpodobnější model progresorské činnosti Poutníků v soustavě pozemského lidstva.“⁵⁹ Kammerer začal své bádání prosbou o vyjádření se k věci od nejvzdělanějších odborníků a expertů z oboru. Nikdo kromě doktora Bromberga však neprojevil v podstatě žádný zájem se vyjádřit. Zato dr. Bromberg se na odpovědi nenáviděnému Komkonu-2 a učedníkovi jeho nejhoršího nepřítele Sikorskiho vyřádl do sytosti (dle mínění Maksima zapojil netušené zdroje své nepředstavitelné fantazie). Dokument, který Maksimovi zaslal, později vešel ve slavnou známost pod názvem Brombergovo memorandum a je velmi cennou sondou do vztahu světa Poledne k progresorství i k cizincům. Bromberg byl přesvědčen o nevyhnutelnosti střetu pozemské civilizace a Poutníků a chvástá se, že o tomto fenoménu již rozpracoval obsáhlé materiály, těsně předtím, než jej na to upozornil Kammerer. Ve svém memorandu Bromberg popisuje nástin svých úvah o „monokosmu“. Říká, že jakýkoli rozum prochází v rámci evoluce prvního řádu od stádia naprosté rozrůzněnosti (brutalita, nevraživost, ubohost emotivního rejstříku, nedůvěra) ke stavu maximální jednoty myslitelné při zachování individuality (vysoká kultura mezilidských vztahů, vzájemná přízeň, altruismus, nespokojování se s dosaženým...). Dál je možná jen stagnace, to jest egocentrismus takové společnosti a ztráta zájmu o svět jako takový, nebo cesta dalšího pokroku, neboli evoluce druhého řádu. Takovou evolucí je evoluce k monokosmu. „*Syntéza rozumů je nevyhnutelná...Pod pojem 'domov' se najednou vejde celý vesmír*“, odtud snad název Poutníci pro monokosmiky, „*Vznikne zásadně nový metabolismus, v jehož důsledku budou život a zdraví prakticky věčné...Psychické opotřebení a únava se stanou něčím naprosto neznámým. Monokosmická individualita se dokonale obejde bez tvořivé iniciativy jiných jedinců. Bude sama sobě tvůrcem i spotřebitelem veškerých kulturních hodnot.*“⁶⁰ Monokosmická osobnost bude podle Bromberga všestrannou a dokonalou, všeobjímající a všejednotící, základní premisou monokosmu je: „*TVOŘ ANIŽ BYS BOŘIL*“.⁶¹ Dále pak k osvětlení monokosmických cílů a pohnutek dodává: „*Monokosmos nemůže jinak než považovat svou cestu vývoje a svůj modus vivendi za jediné správné a možné. Představa rozrůzněných rozumů, které ještě nedozrály k tomu, aby se k němu mohly připojit, v něm vyvolává bolest a zoufalství. Je nucen čekat, dokud rozum v rámci evoluce prvního stupně nepokročí do stadia celoplanetární pospolitosti. Protože teprve za tohoto předpokladu lze započít se zásahy do biostruktury, jejichž smyslem je příprava nositele rozumu na přechod k monokosmickému organismu Poutníka. Protože zásah Poutníka do vývoje rozpolcených civilizací k ničemu dobrému vést nemůže.*

Je tu jedna pozoruhodně mnohoznačná situace: Když věc domyslíme do důsledku, pozemští progresoři, vyslaní ke skomírajícím civilizacím, se snaží urychlit historický proces především

59 Tamtéž, str. 122.

60 Tamtéž, str. 125. (kurzíva v originále)

61 Tamtéž, str. 126. (kurzíva a zvýraznění v originále)

*vytvářením dokonalejších sociálních struktur. A tím de facto vytvářejí nové zásoby výchozího materiálu pro budoucí rozvoj Monokosmu.*⁶²

V Brombergově memorandu je popsán a shrnut proud myšlenek o střetu s nadcivilizací, je to moment, kdy vidíme, jak si autoři představovali jednu z možných cest pokroku od skvělého k ještě lepšímu. Viděli jsme jasně, jaká je funkce progresorů z hlediska Země (jasně vyplývá z Brouka v mraveništi), tady je předpojata varianta, jak se má progresorství nadcivilizace cizinců – Poutníků k Zemi. Jakoby Země vytvářela jednu vlnu progresu, na kterou navazuje vlna druhá, již první připravuje nevědomky volnou cestu. Memorandum jde ve svých závěrech ještě dále a já budu citovat, protože se jedná o jedinečnou koncepci, skvěle vylíčenou a prefektně sdělnou.

Svět Poledne zná tři civilizace, které se považují za úspěšné. Jsou to Leonid'ané, ustrnulí na harmonii s přírodou, Tagořané, kteří se vyznačují „hypertorfovanou prozíravostí“, tj. odmítají a přísně kontrolují jakýkoli pokrok, protože se obávají jeho negativních dopadů, a nakonec Země. Jediná civilizace, která se pohybuje, progresuje nejen sama, ale pokouší se progresovat i jiné.

„Poutníci musejí zasáhnout především a právě do našeho života...Pohybujeme se, což znamená, že se můžeme zmýlit ve volbě správného směru pohybu.“⁶³ „Poutníci nejsou žádní 'postrkovači', ti si prostě nepředsevzali a ani předsevzít nemohli takový cíl jako prosté urychlování pokroku. Jejich snahou je vyhledávání, vyčleňování, příprava k přivtělení a nakonec monokosmické vstřebání jedinců, kteří už k něčemu takovému dozráli.“⁶⁴ Bromberg předpovídá, že „lidstvo bude rozštěpeno na dvě nestejně části podle parametru, který neznáme, menší část pronikavě a navždy předstihne tu větší a stane se tak z vůle a díky schopnostem a možnostem supercivilizace lidstvu po všech stránkách cizí.“⁶⁵

Nakonec Bromberg doporučuje Kammererovi strategie pro pozorování a odhalení takové činnosti a doporučuje rovněž velmi pozorně sledovat chování Tagořanů a hlaváků, kteří jsou mnohem citlivější vůči všemu cizorodému a neznámému než lidé. Záhy doktor Bromberg umírá. S podivem je, že se žádný konkrétnější náčrt Mokosmu v jeho pozůstalosti nenajde, což někdo považuje za přinejmenším podivné, avšak Kammererovi je jasné, že Bromberg spíše pyšně vařil z vody, než že by nějakou takovou teorii měl skutečně rozpracovanou. I přes to je dále veškerá Maksimova snaha zaměřena na sledování nestandardních situací, fobií, mesianistických věroučných systémů, jedinců s neobvyklými schopnostmi, a dalších, jak bychom řekli, paranormálních jevů.

Na projektu začne s obrovským zápalem pracovat Kammererův pomocník Toivo Glumov. A osobnost Toiva Glumova se nakonec pro celý příběh stane klíčovou. V rámci popisu, který Kammerer jeho osobnosti věnuje, se dozvíme i další podrobnosti o schopnostech a požadavcích,

62 Tamtéž, str. 126. (kurzíva v originále)

63 Tamtéž, str. 127. (kurzíva v originále)

64 Tamtéž, str. 127. (kurzíva v originále)

65 Tamtéž, str. 127. (kurzíva v originále)

kteře jsou kladeny na progresory. „Původním povoláním byl Toivo Glumov progresor. Odborníci na tuto oblast lidského konání mi sdělili, že z něj mohl vyrůst progresor světové extratřídy....Skvěle se ovládal, byl to muž kromobyčejně chladnokrevný, se vzácně bleskovou reakcí, a navíc to byl rozený herec a mistr improvizace.“⁶⁶ Kammerera překvapuje, proč takový slibný talent na svou výslovnou žádost zachtěl pracovat právě pro Komkon-2, v podstatě kontraprogresory („dál-li se to tak říct“)⁶⁷. Odpověď Glumova rovněž uvedu z důvodů poukázání na další nuance progresorství. „Proti myslí je mu sama myšlenka progresorství....Je prostě progresor, který má k progresorství jednoznačně negativní vztah.“ Zatímco on se prý honí kdesi na Arkanaru a plýtvá tam svým talentem, tady na Zemi, všem pod nosem, se mezitím může dít něco nenapravitelně vážnějšího a pro společnost možná osudovějšího. „Nesmíme žádným bohům dovolit, aby zasahovali do našich pozemských záležitostí, protože 'přítelem bohů je vítr, jenž plachty vzdouvá, však rovněž bouře rozdmychává.“⁶⁸

Mezi důkazní materiál, který Maksima upoutá svou kromobyčejnou zvláštností, zařazuje „Tučňáčí syndrom“. Syndrom, který u některých lidí vyvolává jeden určitý děsivý typ snu. Jsou bez skafandru v kosmu daleko od raket hvězd a planet, jejich tělo je likvidováno brutálním kosmickým zářením, ve snu se jim zdá, že umírají v hrozivém děsu. Dle výzkumů se takové sny objevily u vysokého procenta cestujících raketou Fantom-17-Pingvin. Později ale Toivo zjistil, že se nejednalo o cestování určitou lodí, ale určitým vesmírným koridorem, co vyvolávalo u některých lidí tyto stavy. Tučňáčí syndrom nebo lhostejnost k němu nebyly pouhými dvěma možnostmi, ještě se u některých jedinců naprosto vzácně objevovala inverze Tučňáčího syndromu, tj. stejný sen, jen se skvělými, pozitivními pocity.

Fukamifobie byla další zajímavou událostí, která neměla žádný logický rámec, schéma. Na Zemi a na planetách obývaných lidmi se ještě nenarozeným dětem provádělo speciální očkování – fukamizace a po narození odjištění hypotalamu. Smyslem fukamizace bylo zvýšit úroveň bioadaptace lidského organismu, zvýšit schopnost přizpůsobit se rozdílným okolním podmínkám, virům i bakteriím a jedům. Odjištění hypotalamu umožňuje adaptovat lidské tělo tak, aby bylo schopno bez újmy snášet radiaci, nepříznivé plynné složení atmosféry, vysoké teploty, zvyšuje schopnost organismu k regeneraci životně důležitých orgánů, viditelnost světelného spektra, citlivost na psychoterapii atd.⁶⁹ Fukamifobie se projevila jako nevysvětlitelné odmítání tohoto očkování rodičkami, přičemž se toto odmítání dělo naprosto nevyzpytatelným způsobem. Třeba se vyskytovalo v řetězcích, tj. odmítly všechny rodičky jdoucí po sobě na jednom porodním pokoji (bez vzájemné interakce), šířilo se z ohnisek (rovníková Afírka, Sibiř), dělo se jen několik málo let

66 Tamtéž, str. 130 – 131.

67 Tamtéž, str. 131.

68 Tamtéž, str. 131. (citát pochází z Verliebena – uvedeno v textu)

69 Vidíme, že schopnosti či fyzické vlastnosti Mak Sima, které se v prvním románu zdály nadpřirozenými, jsou výsledkem tohoto očkování, tedy naprosto běžnou věcí ve světě Poledne.

(81 – 85) a náhle zcela ustalo, po tom, co byla schválena novela zákona o tom, že fukamizace není povinná. Již zde Kammerer cosi tuší.

Pak dojde k incidentu v Malé Peše. Incident spočívá v nevysvětlitelném objevení se prapodivných organismů nepozemského typu, které strašlivě vyděsí rekreanty v Malé Peše. Ovšem ne všechny. Největší část je totálně zděšena a prchá v panice, další jsou prostě jen indiferentní k proběhlé události a některým se organismy velmi líbily a připadaly jim sympatické. Vzbudily u nich obrovský soucit svým údajným voláním o pomoc. Kammererovi je vše jasné, činnost Poutníků na Zemi je jednoznačná a Toivo již rovněž tuší. Poslední kapkou je návštěva Čaroděje ze Sarakše v Ústavu podivínů, který existuje v Charkově a soustřeďuje na své půdě nejpodivnější lidi z celého světa s neuvěřitelnými nadpřirozenými schopnostmi. Vyšetřováním se v ústavu zabývá právě Toivo. Od momentu příletu na Zemi je Čaroděj mírně řečeno rozladěn, poté stále více zachmuřen a nakonec po kratičké návštěvě ústavu znechucen neočekávaně spěšně odlétá zpět na Sarakš. Na letišti, ve chvíli odletu, z něj vypadne jen jediná věta na rozloučenou se Zemí: „Vidí hory, vidí les, vidí mraky u nebes, ale nikdy nepochopí, co se mu pod nosem tropí.“ Před přistáním na Sarakši ještě procedí skrz zuby, že „...musíme počkat, dokud slepí nespátří vidoucího.“

Po své návštěvě v ústavu je Toivo podivný, zajímá se o teorii vertikálního vývoje, je stále hluboce zamyšlen. Jeho žena Asja si z něj dělá srandu, že pořád přemýšlí o Poutnících, vysvětluje mu, že je všichni považují za naprostý výmysl Komkonu a akorát o tom vtipkují: „U nás v práci třeba stávkuje kvásek. Proč bychom hledali nějaké příčiny? Všechno je snad jasné – Poutníci! Krvavý pařát supercivilizace!“⁷⁰ Dostanou se až k vysloveně filosofické debatě, Asja nechápe, proč by činnost Poutníků na Zemi měla být nebezpečná nebo nechtěná, Toivo se jí to snaží vysvětlit na příkladu vlastní zkušenosti. „Byl jsem progresorem pouhé tři roky; tři roky jsem přinášel dobro, jen dobro, nic než dobro – a panebože, jak mě za to ti lidé nenáviděli! A ze svého hlediska měli pravdu. Protože bohové se dostavili, aniž požádali o svolení. Nikdo je nezval, nacpali se tam sami a jali se páchat dobro. Právě to dobro, které je za každých okolností výlučně dobrem. Dělali to tajně, protože si perfektně uvědomovali, že obyčejní smrtelníci jejich záměrům a cílům neporozumějí, a pokud ano, tak je nepřijmou...“⁷¹ Proč se Toivo obává podobného postupu od Poutníků je, že přišli analogicky bez ptaní a přišli tajně. Z toho zákonitě plyne, že vědí lépe než lidé, co je pro ně dobré a že vědí, že to lidé nepochopí nebo nepřijmou.

Glumov ve svém hlášení Kammererovi shrnuje své poznatky, a vyvozuje závěr, že ústav podivínů je ve skutečnosti nástrojem Poutníků, kde třídí lidi podle nezjištěných znaků. Zřejmě dělí populaci na kosmofoby a kosmofily, na xenofoby a xenofily, ale především vyčleňují jedince, kteří mají všechny potřebné předpoklady. Maksim má své vlastní jasné závěry, je připraven zaujmout pozici

70 STRUGAČTÍ, Arkadij a Boris. *Vlny tiší vítr*. Praha: Svoboda, 1989. str. 209.

71 Tamtéž, str. 213.

obranu nebo ofenzívu. Pak ale zjistí, že Toivo byl vzat pod kontrolu Ústavu! Konečně se rozhodne informovat o svých názorech nejvyšší osobnosti světa Poledne, nejen Sidorova, ale i Komova a hlavně Gorbovského. Gorbovský umírá, poslední veliký hrdina a osobnost věku Poledne už nemá chuť žít a odmítá veškeré pokusy lékařů, kteří se jej pokouší léčit. Svět se pro něj stal jednotvárným a nudným. „...umírala epocha, umírala živá legenda. Galaktický pilot. Výsadkář. Objevitel civilizací. Zakladatel Velkého Komkonu. Člen Světové rady. Dědeček Gorbovskij....Žil zkrátka v epoše, kdy dobro vítězilo. „U všech myslitelných řešení vybírej vždy to nejdobrotivější. Ne nejslibnější ani nejracionálnější a v žádném případě to nejefektivnější – nejdobrotivější!“⁷²

Po tom, co si vyslechne Toiva a závěry, ke kterým došel, totiž, že Poutníci zcela evidentně započali v osmdesátých letech na Zemi progresorskou činnost, k čemuž Toivo přednáší všechny nashromážděné argumenty, se rozzlobí a tuto variantu naprosto odmítá. „...v celém vesmíru se progresorství dojemně věnuje jen naše lidstvo, protože na to má historii, protože pláče nad svou minulostí...Tu změnit nemůžeme, a tak usilujeme alespoň o to, abychom pomohli jiným, když už jsme svého času našli dost sil na to, abychom pomohli sami sobě...Odtud pramení celé naše progresorsví!...Pro supercivilizaci je každé progresorství stejně nesmyslné, jako by pro nás bylo zřizování kurzů pro přípravu vesnických farářů...“⁷³

Rozuzlení celého pátrání je nasnadě. V plnou jasnost vejde rozhovorem ředitele ústavu podivínů Logovenka s Komovem a Gorbovským. Jakkoli to je, nebo není překvapivé, o Poutníky se jaksí nejedná. Lidenové, jak se sami nazvali, nejsou lidé, není v nich naprosto nic lidského „...na jiných úrovních je všechno jiné. Jiný intelekt, jiné fyziologické funkce...dokonce jiná podoba...“⁷⁴, ale podle jejich vlastních slov: „Nechceme zapomenout, že jsme krev vaší krve, že máme společnou kolébku, a už řadu let si lámeme hlavu tím, jak důsledky tohoto nevyhnutelného rozkolu zmírnit...“⁷⁵, protože všichni lidenové pocházejí z lidí. Logovenko všechny přesvědčuje, že nejsou ani výsledkem biologické evoluce, vznikli proto, že „lidstvo dosáhlo určitého stupně sociotechnologické organizace.“⁷⁶ Zdůrazňuje, že zájmy lidí a lidenů se absolutně nikde nekříží a vztah lideny k člověku popisuje: „Nejtypičtější vztah lideny k člověku je vztah velmi zkušeného a věčně zaměstnaného dospělého k sympatickému, ale nesnesitelně otravnému capartovi.“⁷⁷ Je to jednoznačný rozkol, je o to trpčí, že třetí impulsní soustavu, tedy specifickou vlastnost charakteristickou jen pro lideny, má jen jeden člověk ze sta tisíc. Zdaleka tedy ne všichni se lideny stát mohou. Gorbovskij však ožívá. Je to pokrok! Kritický naladěnému Komovovi říká: „Samozřejmě že je to rozkol! Jenom by mě zajímalo, jestli už jste někdy viděl nějaký pokrok bez

72 Tamtéž, str. 245.

73 Tamtéž, str. 243.

74 Tamtéž, str. 248.

75 Tamtéž, str. 250.

76 Tamtéž, str. 250.

77 Tamtéž, str. 251.

stresů, trpkosti a pocitu ponížení. Bez těch, co pokročí daleko kupředu, a těch, kteří zůstanou vzadu...“⁷⁸.

Tak končí román bratrů Strugackých *Vlny tiší vítr* a tak končí i celá epocha světa Poledne. Z širšího pohledu vidíme na jednotlivých románech, tak jak jdou po sobě, zrání. Ve sbírce povídek Poledne XXII.století se svět Poledne začíná formovat, je nový a neokoukaný, je fantastický a plný očekávání dalších divů, je to skutečné dětství epochy. Dětství, které prozkoumává svoje možnosti, bez starostí a dlouhého rozmýšlení bere vše, co se mu nabízí, je plno nadšení a euforie z budoucnosti. V Obydleném ostrově sice nevidíme svět Poledne přímo, ale zahlédneme jej prostřednictvím jeho zářícího syna, mladého Maksima Kammerera, Maka Sima. Maksim v tomto románu symbolizuje jinošská léta epochy, sebevědomé, idealistické, rozpínající se a toužící poznávat a rozsévat vše dobré, co sama dostala šanci získat. Tím pádem také doby malinko zbrklé a postrádající nadhled, aby viděla všechny důsledky. Je to doba vziku a rozkvětu progresorství. S Broukem v mraveništi jsme dospěli do dospělosti, nebo možná „krize středního věku“. Doba pochybuje, zkoumá důsledky svých činů a rozhodnutí, snaží se najít sama v sobě smysl své existence a svého snažení. Je trochu paranoidní a rozhodně ochránářská. Změnu cítí, ale není ochotna a schopna se jí poddat, rozhodně ne bez boje. Není ve stavu změnu, průběh věcí, přijmout s bohorovností a pochopením, je ještě nastražena chyby napravovat, zasahovat aktivně do všeho, do čeho se jí zasáhnout povede. A nakonec *Vlny tiší vítr*. Jak krásně mnohoznačný název. Stařecký věk světa Poledne, věk vzpomínek a kontemplací. Poledne končí, umírá, loučí se. Již je si samo vědomo svého konce, nelituje a nesnaží se vzdorovat. Přijímá změnu, jako dědeček Gorbovskij, s láskou a nadějí, s pohledem namířeným k budoucnosti svých nástupců, s klidem moudrého starce. Vidí své pokračování ve změně, právě v té změně, které se tak obávalo v době „Brouka“. Je to přirozený konec, jakkoli může být i bolestivý. Je to čas na rozloučení.

A co náš hrdina, progresor? Toho ve skutečných barvách vlastně vidíme jen v Brouku v mraveništi. První román je přípravkou a poslední je rozloučením. Sbírka povídek je celkovým rámcem. Zkusíme si tedy ještě jednou shrnout kdo je to progresor, jaké má vlastnosti a jaká je vlastně jeho funkce ve světě Poledne.

Progresoři jsou vybraní, speciálně školení jedinci, zástupci vysoce rozvinuté inteligentní rasy (lidí, pozemšťanů 22.století), kteří se snaží napomáhat historickému vývoji a pokroku civilizací méně rozvinutých a to především tím, že napomáhají dějinnému vývoji směrem k lepšímu a spravedlivějšímu společenskému uspořádání.

Pozemšťan 22.století má přirozený, společností vybudovaný odpor k násilí, podlosti a hrubosti, proto se musí podrobně seznámit se stereotypy chování, které jsou běžné na konkrétní planetě (kde bude působit), aby byl schopen vzdorovat morálnímu tlaku. Po návratu na zem podstupují

78 Tamtéž, str. 252.

progresoři proces, který navrácí jejich psychiku zpět do původního stavu. Je zajímavé, jak je vystihnout moment návratu progresora z jeho mise. Jeho odpor ke všemu zlému je mnohem výraznější, než ve chvíli, kdy se pouští do práce. Navrátilší se progresor většinou svou práci již dělat nechce, nechce progresovat jiné, chce chránit své vlastní lidi. Ze šířitele pokroku se stává obránce proti jemu podobným, kteří by mohli přijít od cizích (jak Kammerer, tak Glumov). Progresor je vskutku ideálním ochránce a obráncem ideálního světa. Spojuje v sobě fyzickou dokonalost s výjimečnými psychickými schopnosti. Zároveň je spravedlivý a snaží se nad svým jednáním neustále přemýšlet a hodnotit jej, aby nepozbylo lidskosti. Takové maximy jsou výsledkem pečlivého výběru, soustředěné výchovy, tvrdého výcviku. V osobě progresora je cítit obrovská loajalita a láska ke světu a k lidem, kteří ho obývají, ke „svým“. Jeho povolání je spíše posláním. Progresor je vystaven tolika nebezpečím, že musí obětovat svůj osobní život a svůj osobní prospěch (alespoň na určitý úsek svého života, kdy se aktivně věnuje progresorství).

Jako první si jedinečnosti hrdinů bratří Strugatských zřejmě všiml Julij Burkin, a tuto zajímavou skutečnost předložil odborné veřejnosti ve své stati *Strugackije (A). Neosoznannoje (B)*.⁷⁹ z roku 1990. Burkin ve své stati tvrdí, že hrdina Strugatských je doslova: „Герой Братьев. Он – представитель своего мира, а значит, обладатель всех перечисленных выше качеств в преломлении на личность: он справедлив, добр, оптимистичен, благороден, смел, деятелен. И вот тут-то мы подходим к самому главному. Подобные персонажи встречались в мировой литературе и раньше. Но это были или супермены – от Иисуса до героев американских боевиков, или милые, благородные, но чаще всего беспомощные или мучимые теми или иными комплексами люди, непонятые обществом и осмеянные им (Дон Кихот, князь Мышкин и пр.) А у Стругацких это – нормальный живой человек, без вселенского чувства вины и, напротив, без мелочной обиды в душе, не жалкий, не закомплексованный и в то же время не супермен. Силой своего таланта Братья вдохнули жизнь в персонаж, который, казалось бы, должен быть ходульным и плоским. А ему веришь. Более того, читая, идентифицируешь его с самим собой. Потому что это не просто персонаж, это ЛИРИЧЕСКИЙ ГЕРОЙ Стругацких. То есть духовный образ автора.“⁸⁰

79 BURKIN, Julij: *Strugackije (A). Neosoznannoje (B)*. [online, janvar 1990] Russkaja fantastika. Dostupné z WWW: <<http://www.rusf.ru/abs/rec/rec11.htm>> [cit. 2009-05-05].

80 “Hrdina bratrů. Představitel svého světa, a tudíž, vlastník všech vyjmenovaných kvalit přenesených na osobnost: je spravedlivý, laskavý, optimistický, čestný, statečný, aktivní. A tady se dotýkáme toho nejdůležitějšího. S Podobnými postavami jsme se mohli setkat ve světové literatuře i dříve. Ale byli to supermani – od Ježíše až po hrdiny amerických akčních filmů, nebo to byli milí, čestní, ale častěji tak či onak zakomplexovaní lidé, společností nepochopení a vysmívání (Don Quichote, kníže Myškin apod.) U Strugatských je to – normální živý člověk, bez pocitu všepřonikající viny, právě naopak, zcela postrádající malicherné pocity křivdy v duši, ani ubohý, ani zakomplexovaný, ale ani ne superman. Silou svého talentu vdechli bratři život postavám, které jsou, jak by se mohlo na první pohled zdát, nabubřelé a mělké. Ale jsou naopak uvěřitelné. A nejen to, je možné se s nimi identifikovat. Je

Nezbývá než souhlasit. Ano, skutečně, hrdina je u Strugatských velmi zajímavý. A zcela jistě je opravdovým představitelem svého světa. Ideálního a fantastického světa Poledne. Mohlo by se zdát, že stejně ideálním a fantastickým jako je svět Poledne je i hrdina.

9. Strážci obce

Při úvahách nad rolí progresorů v ideální, utopické společnosti Poledne, nebylo možné nevzpomenout si na ideální obec, kterou vyličil Platón v *Ústavě*. Obě díla spojuje také to, že jsou utopiemi, i když jsou žánrově velmi rozdílné. (Platón pojem „utopie“ pro svou ideální obec nepoužíval⁸¹). Při bližším pohledu na svět Poledne Strugatských a jejich Kammererovskou trilogii a Platónovu *Ústavu* najdeme ještě jednu fascinující podobnost. Role progresorů ve světě Poledne se zajímavým způsobem kryje s rolí, kterou zastávají strážci u Platóna. Při podrobnějším zkoumání obou bude možná podobností víc, než by se dopředu dalo předpokládat.

Platónova *Ústava* je považována za jednu z prvních utopií. Utopické myšlení a představy ideálního stavu jsou u Platóna, stejně jako v utopiích dalších a následujících, spojeny s kritickým uvažováním o společnosti reálné, autorově současné.⁸² O té společnosti, v níž autor žil. I Platón si ovšem uvědomuje nereálnou ideálnost svého popisu. Jeho reflexe vyplývá z konkrétního stavu, nemá však praktické ambice měnit situaci, vztahuje se k myšlenkám o tom, jak by ideálně společnost fungovat mohla. I proto Platón říká, že takový stát by mohl být někde ve hvězdách nebo mezi syny bohů.⁸³ Platón líčí svůj ideální stát s jasným vědomím jeho ne-skutečnosti.

V *Ústavě* máme popsany ideální stát, ve které je vše uspořádáno na sjednocujícím základě spravedlnosti. Ne však spravedlnosti, jak si ji zvykneme vidět v antickém řecku, tedy v rukou zákonů a lidu, který jej prosazuje. Mnohem spíše na základě spravedlnosti přirozené (*fysis*). Takovou spravedlností je u Platóna správný, vyrovnaný, harmonický vztah jednotlivých tříd obyvatelstva k sobě, a to v tom smyslu, aby se každá soustředila na ten úkol v rámci celku, který jí náleží a který zvládne nejlépe.

tomu tak proto, že to nejsou jen obyčejné postavy, jsou to LYRIČTÍ HRDINOVÉ Strugatských. To jest vlastně duchovní obrazy autorů.”BURKIN, Julij: *Strugackije (A). Neosoznannoje (B)*. [online, janvar 1990] Russkaja fantastika. Dostupné z WWW: <[Http://www.rusf.ru/abs/rec/rec11.htm](http://www.rusf.ru/abs/rec/rec11.htm)> [cit. 2009-05-05]. Kommunizm i geroj. Odst. 4. (zvýraznění v originále)

81 Pojem „utopie“ - z řec. Outopos, nebo eutopos – žádné místo nebo dobré místo – použil poprvé sir Thomas More pro svůj traktát o ideálním státě z roku 1516 (viz. WIKIPEDIA, The Free Encyclopedia. *Utopia*. [online, on 27 May 2009, at 15:33]. Dostupné z WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Utopia>>. [cit. 2009-05-28].)

82 I když je to učiněno žánrově jiným způsobem, spíše předkritickým, jak Freedman argumentuje na příkladu Morea. (viz. FREEDMAN, Carl. *Critical Theory and Science Fiction*. Hanover and London: Wesleyan University Press, 2000. str. 62-85.

83 PLATÓN. *Ústava*. Praha: OIKOYMENH, 2005.

Už vznik státu popisuje Platón z vlastní logiky věci, neobrací se k historii skutečného vývoje, ale svou myšlenku začíná od předpokládané situace, ze které ideál jasně vyrůstá. Takže již sám začátek jeho úvah je idealistický, dokonce idealistický tak, že si sám tento idealismus uvědomuje a nijak se jej nepokouší zastřít.

Stát v Politeie vzniká z lidské potřeby, protože člověk si sám nevystačí, nemůže sám o sobě naplnit určení, pro které je na světě. To může jako součást celku společnosti, jako občan. Tak je člověk je „zoon politikon“, tvor společenský. Spojením několika jedinců, z nichž každý dělá něco jiného, vzniká organické uspořádání státu čítajícího mnohem více lidí, ale který je postaven na stejné myšlence spravedlnosti. Každý kdo něco dělá, tím prospívá druhému, který dělá něco jiného, čímž také přispívá a prospívá dalším. Jednoduchou úvahou vytvořený koncept, kde je zbytečné a nemožné aby si jeden člověk zajišťoval vše sám, když je jasně výhodnější pro jednotlivce dělat to, co umí dělat nejlépe a poskytovat to i ostatním výměnou za jejich schopnosti. Tak konkrétně popisuje vznik státu Platón.

Nás bude v souvislosti s hlavní linií tématu zajímat z Platónových úvah o uspořádání společnosti nejvíce třída strážců.

Třidu strážců uvádí Platón do děje ve chvíli, kdy stát spravedlivě funguje, každý pracuje na něčem jiném a vyměňuje tuto svou práci s ostatními za práci jejich. V tomto bodě dochází k momentu, kdy se obec musí diferenciovat a vyhranit vůči svému okolí, u Platóna vůči svým sousedům. Je jasné, že bude třeba jim zabrat část jejich prostoru pro zajištění rozkvětu obce, a nebo může nastat situace opačná, kdy k takovému řešení dojde soused a pokusí se vzít si, co jeho není. Proto v ideálním státě musí být strážci.

Platón je charakterizuje jako bystré, silné a statečné.⁸⁴ Strážci mají být úplně osvobozeni od ostatních zaměstnání a mají mít co nejvíce odborné přípravy a cviku.⁸⁵ „Tedy milovný moudrosti, vznětlivý, rychlý a silný bude nám svou vrozenou povahou ten, kdo má býti dokonalým strážcem obce.“⁸⁶ Pečlivě se Platón věnuje rozpracování výchovy budoucích strážců. Protože shledal, že strážce musí být nejen fyzicky zdatný a statečný, ale zároveň by měl milovat moudrost. Proto shledává důležitým jak výchovu tělesnou, tak důkladné vzdělání ducha. V tomto bodě si můžeme všimnout zajímavé korekce ve výchově, kterou navrhuje a to: „Především tedy musíme dozírat na skladatele bájí, a kterou vytvoří dobrou, tu přijímati, která však nebude taková, tu odmítati. Pak přimějeme chůvy a matky, aby ty vybrané báje dětem povídaly a utvářely jimi jejich duše mnohem více než těla rukama...“⁸⁷ Vychování je tedy také ideální, dokonalé, takové, které nesnese omylů a je vedeno zcela v ideologickém duchu. Obě stránky výchovy, tedy fyzická a duchovní – músická, mají

84 PLATÓN. Ústava. Praha: OIKOYMENH, 2005. str.57. (odst. 375).

85 Tamtéž, str. 57. (odst. 374 e).

86 Tamtéž, str. 59. (odst. 376 c).

87 Tamtéž, str. 61. (odst. 377 c).

být k sobě v harmonickém poměru, protože pokud by byla pozornost upřena na jednu víc než na druhou, vedlo by to k extrémům, jako je hrubost a drsnost na straně jedné a změkčilost a klidnost na straně druhé, které nejsou u strážců žádoucí ani jedna. Ideálem je hrubost reprezentovaná statečností a moudrost klidná a mírná reprezentovaná umírněností ve vzájemném harmonickém souznění.⁸⁸ Na výuku a výchovu vůbec, je zde kladena ta největší pozornost. Platón toto téma rozpracovává velmi detailně, promýšlí jej s neskonalou péčí. V dětech se pěstují jejich nejlepší vlastnosti a schopnosti, nechává se vysvitnout jejich přirozený talent nenásilným vedením atd.

Pro naše téma je nosná i část, kde Platón mluví o výběru strážců a vládců. Nejenže se samozřejmě jedná o nejlepší z nejlepších dle přirozených dispozic, zároveň by měli projít mnohými těžkými zkouškami, zkouškami svého přesvědčení, schopnosti nenechat se oklamat, vystrašit, zlomit utrpením a námahou jak fyzickou tak psychickou.⁸⁹

Strážci nemají mít žádný soukromý majetek, jsou živieni od ostatních občanů mzdou za svou službu a to v takové výši, aby jim nepřebývalo, ani aby neměli nedostatek. Jejich obydlí by měla být společná a otevřená komukoli, neměli by se krášlit šperky a toužit po jiném luxusu.⁹⁰ Tak uvažuje Platón proto, že soukromé vlastnictví a touha po luxusu by je stavěla automaticky do role pánů nad ostatními vlastníky, rolníky, řemeslníky a obchodníky, zbavovala by je nadhledu strážce, zbavovala by je jejich funkce přirozeným způsobem. Proto je jejich život uspořádán tak, aby jim sice nic nechybělo a mohli se vším všudy zastávat svou funkci, a zároveň aby ničeho neměli nadbytek a nehromadili jmění, ke kterému by se tak připoutávali.

Velmi zajímavě a novátorsky Platón zvažuje roli žen v obci. Uvažuje nad jejich určením a dospívá k názoru, že stejně jako jsou muži – strážci, mají být i ženy – strážkyně, které by po jejich boku prospívaly obci stejně jako muži. Mají být stejně vybírány, cvičeny fyzicky i vzdělávány mýtickými, mají stejně obec chránit a bojovat za ni. „Tatáž jest přirozenost ženy i muže vzhledem k střežení obce, jenom že jest slabší a druhá silnější.“⁹¹ S ohledem na tento rozdíl jim mají být přisuzovány jednotlivé úkoly, avšak role ve společnosti by měla být zcela stejná.

Platón vyslovuje své mínění i co se týče vlastnictví žen a dětí, obcování a společného života. Ze širšího pohledu se dá říci, že v ideální obci by strážci žili v dokonalém a naprostém komunismu, tedy společném vlastnictví všech věcí a nejen věcí. Úvaha je zde dotažená až do naprostého idealismu, společných žen, společných dětí, společného života, společného vlastnictví. Tím by se ideálně docílilo zmizení osobních tužeb a strastí, které by byly nahrazeny společnými. Obec by se stala jediným celkem, nediferencovaným na jednotlivé jednotky – rodiny. „....rozumějící všichni v jednom smyslu pojmu vlastnictví, směřují k témuž cíli a všichni pokud možno společně cítí“

88 Tamtéž, str. 99. (odst. 410 d,e).

89 Tamtéž, str. 103. (odst. 413-414).

90 Tamtéž, str. 106-107. (odst. 416 d,e).

91 Tamtéž, str. 149. (odst. 456).

strast i slast.“⁹²

Podobnost konceptů je zarážející. Progresor a strážce Platónovy ideální obce mají velmi mnoho společných rysů. Z těch nejlepších strážců by se v Platónově pojetí měli stávat vládci obce. U Strugackých se jimi nejlegendárnější dobyvatelé vesmíru vlastně také stávají (dědeček Gorbovskij, Komov, Sikorski, ale i Kammerer).

Nejvýrazněji zřejmě vystupuje podobnost v orientaci na vysokou fyzickou i duchovní kulturu.

Výběr vhodných jedinců, jejich dlouholetý a všestranný výcvik a příprava na jejich funkci.

Oproštění od osobního života, osobních prospěchů. Vzdělanost, spravedlivost, morální čistota a veliká loajalita vůči svým vlastním, v opozici k cizím. Statečnost a neohroženost při obraně svého světonázoru a světoprostoru. Progresor i strážce jsou skutečnými „Hrdiny“.

A to ještě není všechno, představím ještě jeden koncept, který má rovněž nezanedbatelné společné body s koncepty strážce a progresora. Je to Leninův profesionální revolucionář, neboli člověk zvláštního ražení.

10. Profesionální revolucionář

Je termín užívaný v sovětské historicko-stranické literatuře, charakterizující „...lidi, kteří se profesionálně věnují revoluční činnosti“⁹³

V díle V.I. Lenina najdeme o profesionálních revolucionářích nejednu zmínku, jejichž roli při ustavování revoluce, strany a potažmo později státu, ale i při adekvátní politické výchově

⁹² Tamtéž, str. 159. (odst. 464 d).

⁹³ ИЛ'ИЧЕВ, Леонид Федорович [i dr.]. Professional'nyj revolucioner. In *Filosofskij enciklopedičeskij slovar'*. Moskva: Sovetskaja enciklopedija, 1983.

obyvatelstva (především pracujících), považuje Lenin za naprosto klíčovou.⁹⁴

Mají to být právě profesionální revolucionáři, kteří za cenu velkých osobních ztrát a vystavení se mnohým nebezpečstvím, věnují veškeré své schopnosti a osobní hodnoty ve prospěch ideálu komunismu a jeho dosažení skrze socialistickou revoluci. V podstatě musíme jejich angažovanost vidět nejen jako profesi, ale právě jako celoživotní poslání. Tito lidé mají být schopni vzdát se své rodiny a přátel, mají být připraveni na to, že jejich poslání s sebou nese velká nebezpečí i osobní strádání. Proto také musí své věci bezpodmínečně věřit a být jí cele oddáni, musí mít perfektní disciplinovanost a být hluboce zásadoví.⁹⁵ Mezi další vlastnosti, které jasně vyplývají z obtížnosti jejich úkolu, a které by každý profesionální revolucionář zcela jistě neměl postrádat, patří velká statečnost a odvaha, organizační schopnosti a v neposlední řadě umění konspirace. Naprostou samozřejmostí je pak všestranná, nejen teoretická, příprava.

Lenin učil, že je nutné vychovávat kádry profesionálních revolucionářů, kteří budou mít všestrannou teoretickou i praktickou přípravu, vysokou uvědomělost, disciplinovanost, hlubokou zásadovost, organizační schopnosti a umění konspirace, statečnost a odvahu. Pronásledování carského režimu i tehdejší hubenost stranických financí odsuzovali potencionální profesionální revolucionáře ke strádáním, nebezpečstvím, ale i odloučení od blízkých; jejich činnost byla nevyhnutelně spjata se zatýkáním, vězněním, vyhnanstvím, nebo emigrací. Proto všechno to měli být lidé opravdu skvělých vlastností, fyzické výdrže, psychicky vytrvalí a odolní: „...kteří horlivěji než jiní stranu pěstovali a stranu vypěstovali“⁹⁶

„Zkušeností rosijských proletářských profesionálních revolucionářů, vytvoření masové strany pracujících třídy v podmínkách absolutistického Ruska, politická výchova všech pracujících, uskutečnění socialistické revoluce, využilo a využívá stále světové revoluční hnutí.“⁹⁷ Citát upomíná o úloze profesionálních revolucionářů na šíření revoluce za hranice státu. Jak to připomíná progresorství! Napomáhání dějinnému vývoji je totéž co ideové ovlivňování jiných, v podstatě pokus o revoluční změnu dějin.

94 LENIN, Vladimír Iljič. *Polnoje sobranije sočiněnij*. Tom 6. izd.5. Moskva: Gosudarstvennoje izd. Političeskij literatury, 1988. str. 124.

95 IL'JIČEV, Leonid Fedorovič [i dr.]. Professional'nyj revolucioněr. In *Filosofskij enciklopedičeskij slovar'*. Moskva: Sovetskaja enciklopedija, 1983.

96 LENIN, Vladimír Iljič. *Polnoje sobranije sočiněnij*. Tom 16. izd.5. Moskva: Gosudarstvennoje izd. Političeskij literatury, 1988. str. 103.

97 IL'JIČEV, Leonid Fedorovič [i dr.]. Professional'nyj revolucioněr. In *Filosofskij enciklopedičeskij slovar'*. Moskva: Sovetskaja enciklopedija, 1983.

ZÁVĚR

Jak vidíme, progresoři, kteří se zdáli být tak zvláštními hrdiny, za sebou mají poměrně silný myšlenkový koncept, který jde tak hluboko do minulosti. Až k Platónovi jsme schopni dohledat podobné i shodné charakteristiky. Profesionální revolucionář je předchůdcem, který je již logičtější a předvídatelnější. Bratři Strugačtí přece vycházeli nějakým způsobem z komunistické skutečnosti. I když zde by bylo na místě říci spíše z „komunistické neskutečnosti“. Jelikož Leninovy spisy zůstaly mnohem spíše nerealizovanou ideou, a zřejmě i nerealizovatelnou fantastikou – v určitém smyslu utopii.

Vycházím plně z literárních pramenů, z ideálů, které kriticky, právě tak, jak to umí science fiction nebo utopie pojímají svou současnost. Není a nebylo záměrem hodnotit tuto současnost, nebo ji jakkoli k ideálům vztahovat. Záměrem bylo ukázat tyto ideály. Ideály - utopie různých dob a různých společenských útvarů, které jsou si ve svém základu, ve svém fundamentu, tak podobné. Jejich podobnost vede k závěru, že se jedná jednoznačně o důležitý civilizační moment. Ideál bojovníka a ochránce (progresora, strážce) je důkazem, že v každé době a v každé společenské situaci je potřeba hrdinů vyjádřena v nejniternějším lidském pocitu, úvahách, naději.

Neodbytně se vtírá úvaha, že v dnešní době taková myšlenka malinko chybí. Znamená to snad, že takové ideály jsou již přežité, že již nejsou potřeba? Nemyslím si. Jak je vidět z analýzy, každá doba potřebuje svoje ideální hrdiny, svoje blochovy „ideální obrazy“, ač ambivalentní a vyjádřené v rovině nereálna. Vztahovat se k ideálu je jednou z vlastností člověka, je v tom obsažena lidská touha, naděje. Není moudré se vzdávat maxim, protože i ony nakonec formují náš vztah k realitě, k současnosti. Vztahovat se znamená toužit, proměňovat se a posouvat se dál. Jak mohl ustrnout svět Poledne bratří Strugackých na své dokonalosti, bezproblémovosti až dokonanosti, tak stejně může ustrnout svět bez ideálů, bez představ o tom kam a jak ideálně jít dál, kam se posouvat a proměňovat. Strugačtí našli řešení vývoje v problematizaci. Našli jej v tématu kontaktu s jinou civilizací, která světu Poledne nastavila zrcadlo a přinutila jej vystoupit ze zahleděnosti se do své vlastní dokonalosti a spokojenosti. Nahlédněme občas do utopické science fiction literatury, podívejme se jak reflektuje naši současnost a jaká nám skrze její problematizace nastavuje zrcadla.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BURKIN, Julij: *Strugackije (A). Neosoznannoje (B)*. [online, janvar 1990] Russkaja fantastika. Dostupné z WWW: <<http://www.rusf.ru/abs/rec/rec11.htm>> [cit. 2009-05-05].

FREEDMAN, Carl. *Critical Theory and Science Fiction*. Hanover and London: Wesleyan University Press, 2000. ISBN 0-8195-6399-4

GAKOV, Vladimir. Strugackij Arkadij Natanovič (1925 – 1991) i Strugackij Boris Natanovič (r. 1933). In *Enciklopedija fantastiki: Kto jest' kto*. Minsk: Galaksias, 1995. s. 537-543. ISBN neuvedeno.

IL'JIČEV, Leonid Fedorovič [i dr.]. Professional'nyj revolucioněr. In *Filosofskij enciklopedičeskij slovar'*. Moskva : Sovetskaja enciklopedija, 1983.

KUŽELOVÁ, Kateřina. *Kritická teorie a science fiction*. Praha: Univerzita Karlova. Fakulta

Humanitních studií, 2009. 48 s. Vedoucí skeletového překladu Doc. PhDr. Zdeněk Pinc.

LENIN, Vladimir Iljič. *Polnoje sobranije sočiněnij*. Tom 6. izd.5. Moskva: Gosudarstvennoje izd. Političeskoj literatury, 1988. ISBN neuvedeno.

LUKÁCS, Georg. *Historický román*. Bratislava: Tatran, 1976. ISBN neuvedeno.

PETRUSEK, Miloslav. *Velký sociologický slovník*. [Díl] 1, A/O. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-164-1

PETRUSEK, Miloslav. *Velký sociologický slovník*. [Díl] 2, P/Ž. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-310-5

PLATÓN. *Ústava*. Praha: OIKOYMENH, 2005. ISBN 80-7298-142-0

STRUGACKIJ, Arkadij i Boris. *Obitaemyj ostrov*. [online, janvar 1997] Russkaja fantastika. Dostupné z WWW: <<http://www.rusf.ru/abs/books/oo00.htm>>. [cit. 2009-04-13].

STRUGACKIJ, Boris. *Kommentarij k prožděnnomu 1960 – 1962*. [online, 1998] Dostupné z WWW: <<http://www.rusf.ru/abs/books/bns-02.htm>>. Vozvrašenije. Polděň XXII vek. [cit. 2009-04-28].

STRUGACKIJ, Boris. *Kommentarij k prožděnnomu 1979 – 1984*. [online, 1998] Dostupné z WWW: <<http://www.rusf.ru/abs/books/bns-08.htm>>. Žuk v muravejniku. [cit. 2009-04-28].

STRUGAČTÍ, Arkadij a Boris. *Brouk v Mraveništi*. Praha: Lidové nakladatelství, 1989. ISBN 80-7022-020-1

STRUGAČTÍ, Arkadij a Boris. *Poledne, XXII. století*. Praha: Práce, 1980. ISBN 24-100-80

STRUGAČTÍ, Arkadij a Boris. *Vlny tiší vítr*. Praha: Svoboda, 1989. ISBN 80-205-0008-1

WICKER, H. - R. Xenophobia. In *International encyclopedia of the social & behavioral sciences*. sv. 24. Editors-in-chief: Baltes, B. Paul - Smelser, J. Neil. Amsterdam: Elsevier, 2001. ISBN 0-08-043076-7. Pages 16644-16652.

WIKIPEDIA, The Free Encyclopedia. *Utopia*. [online, on 27 May 2009, at 15:33]. Dostupné z WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Utopia>>. [cit. 2009-05-28]

WIKIPEDIA, The Free Encyclopedia. *Xenophobia*. [online, 28 May 2009, at 16:57]. Dostupné z WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Xenophobia>>. [cit. 2009-05-17]

WIKISLOVÍK. *Xenofobie*. [online, 6. 5. 2009 v 22:13]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wiktionary.org/wiki/xenofobie>>. [cit. 2009-05-17].